

সংস্কৃতপাঠসংগ্রহঃ

(নবমবর্গায় এঁচ্ছিকসংস্কৃতপাঠ্যম্)

বিনামূলে
বিতরণের জন্য



মাধ্যমিক শিক্ষা বিভাগ, অসম সরকার

संस्कृतपाठसंग्रहः

(नवमवर्गाय ऐच्छिकसंस्कृतपाठ्यम्)

सम्पादना समिति :

ड. राजेन्द्र नाथ शर्मा, एम. ए., पी-एइच. डी.

व्याकरण-मीमांशा शास्त्री, डि. लिट्, अध्यापकः, संस्कृत-विभागः,
गुवाहाटी विश्वविद्यालयः गुवाहाटी।

ड. सुरेश चन्द्र बरा, एम. ए., पी-एइच. डी.

विभागाध्यक्षः, संस्कृत-विभागः, कटन-महाविद्यालयः गुवाहाटी।

ड. भारती गोस्वामी, एम. ए., एम. फिल्, पी-एइच. डी.

विभागाध्यक्षः, संस्कृत-विभागः, वि. वरुवा महाविद्यालयः गुवाहाटी।

ड. जगदीश शर्मा, एम. ए., एम. फिल्, वि.एड., पी-एइच. डी
सह-अध्यापकः, संस्कृत-विभागः, गुवाहाटी विश्वविद्यालयः, गुवाहाटी।

श्री वीरेन्द्रनाथ मिश्र, एम. ए., वि. एड.
विषय-शिक्षकः, उलुवारी उच्चतर माध्यमिक-विद्यालयः, गुवाहाटी।

श्री दीपक चन्द्र डेका,
संस्कृत-शिक्षकः, माजगाँड उच्च इंराजी विद्यालयः।

असम राज्यिक पाठ्यपुस्तक प्रणयन एवं प्रकाशन
निगम लिमिटेड्, गुवाहाटी

पाठानुक्रमणिका

अध्याय :	पाठः	पृष्ठाङ्कः
1.	प्रथम : पाठः वर्णपरिचयः	1
2.	द्वितीयः पाठः पदपरिचयः	9
3.	तृतीयः पाठः विशेषण-क्रिया- सर्वनाम-पदप्रयोगाः	15
4.	चतुर्थः पाठः संख्यावाचक-पूरणवाचक-पदप्रयोगाः	22
5.	पञ्चमः पाठः नीतिश्लोकाः सुभाषितानि च	26
6.	षष्ठः पाठः सिंहशशककथा	32
7.	सप्तमः पाठः संस्कृतभाषाया आधुनिकप्रयोगाः	38
8.	अष्टमः पाठः बिहु-उत्सवः	43
9.	नवमः पाठः प्राच्यविद्यार्णवः कृष्णकान्तसन्दिकै	51
10.	दशमः पाठः जन्मभूमिः	59



ईशवन्दना

त्वमेव माता च पिता त्वमेव
त्वमेव बन्धुश्च सखा त्वमेव।
त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव
त्वमेव सर्वं मम देवदेव॥

* * * *

त्वमादिदेवः पुरुषः पुराण
स्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्।
वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम
त्वया ततं विश्वमनन्तरूप॥

প্রথমঃ পাঠঃ

বর্ণপরিচয়ঃ

প্রস্তুত পাঠটিতে সংস্কৃত ভাষার ‘বর্ণমালা’ অর্থাৎ বর্ণসমষ্টির পরিচয় দেওয়া হয়েছে। অ, আ, ক, খ প্রভৃতি যে সব ধ্বনিকে আমরা মুখে উচ্চারণ করি সেগুলোকে বর্ণ বলে। সংস্কৃত ভাষার স্বরবর্ণ ব্যঙ্গনবর্ণের সঙ্গে সংযুক্ত বর্ণগুলোর রূপ কেমন হবে তার পরিচয় এই পাঠে দেওয়া হয়েছে। ছাত্রছাত্রীদের সুবিধার্থে সংস্কৃত বর্ণগুলোর সঙ্গে সঙ্গে বাংলা বর্ণগুলোও দেওয়া হয়েছে।
[In this lesson, Sanskrit (Deva-Nagari) alphabet introduced.]

The phonemes like অ, আ, ক, খ etc., pronounced by our mouth are called letters or alphabet. The Vowels, the Consonants and the combined letters of Sanskrit language are presented in this lesson. For the convenience of students, Assamese letters are given just below the Sanskrit ones.]

(ক) স্বরবর্ণ : (স্বরবর্ণ, Vowels)

অ	আ	ই	ঈ	উ	ঊ	ঝ	ঝু
অ	আ	ই	ঈ	উ	ঊ	ঝ	ঝু
ল	লু	এ	ঐ	ও	ঔ		
৯	৯ু	এ	ঐ	ও	ঔ		

(খ) অঙ্গনবর্ণ : (ব্যঞ্জনবর্ণ, Consonants)

ক	খ	গ	ঘ	ড়
ক	খ	গ	ঘ	ঙ
চ	ছ	জ	ঝ	অ
চ	ছ	জ	ঝ	ঝও
ট	ঠ	ড	ঢ	ণ
ট	ঠ	ড	ঢ	ণ
ত	থ	দ	ধ	ন
ত	থ	দ	ধ	ন
প	ফ	ব	ভ	ম
প	ফ	ব	ভ	ম
য	ৱ	ল	ৱ	
য	ৱ	ল	ৱ	
শ	ষ	স	হ	
শ	ষ	স	হ	

অনুস্বার (Anusvar) = ০

বিসর্গ (Visarga) = :

চন্দ্ৰ বিন্দু (Chandravindu) = ^

হস্তা বা হলাত (Sign of Halanta) = (ন)

লুপ্ত আ (Omitted আ) = ১

(গ) স্বরচিহ্নানি (স্বরবর্ণের চিহ্নসমূহ, Symbols of Vowels)

আ → । (।)	ই → ী (ঁ)	ই' → ী (ঁ)
ও → ূ (ূ)	ঔ → ো (ো)	ঔ' → ো (ো)
ঝু' → ু (ু)	লৃ' → ু (ু)	এ' → ু (ু)
ঝ' → ু (ু)	লু' → ু (ু)	ও' → ু (ু)

(घ) व्यञ्जनवर्णेषु स्वरादियोगः

(व्यञ्जनवर्णेर सঙ्गे स्वरवर्णे चिह्नेर योग, Symbols of Vowels added to consonants)

उदाहरणम्- 'क' वर्णः

का (क् + आ)	कि (क् + इ)	की (क् + ई)
कु (क् + उ)	कू (क् + ऊ)	कृ (क् + ऋ)
के (क् + ए)	कै (क् + ऐ)	को (क् + ओ)
कौ (क् + औ)	कं (क् + ०)	कः (क् + :)

(डं) संयुक्त वर्णाः

(संयुक्त वर्णसमूह, Combined-letters)

क + → कक (क् + क), कत/क्त (क् + त), क्र (क् + न),
 क्क
 क्त
 क्न

कम (क् + म), क्य (क् + य) क्र (क् + र), क्ल (क् + ल)
 क्म
 क्य
 क्र
 क्ल

क्व(क् + व), क्ष (क् + ष) क्त्व (क् + त् + व), क्ष्ण (क् + ष + ण),
 क्व
 क्ष
 क्त्व
 क्ष्ण

क्ष्म (क् + ष + म), क्ष्भ (क् + ष + भ), क्ष्य (क् + ष + य)
 क्ष्म
 क्ष्भ
 क्ष्य

क्ष्म्य (क् + ष + म + य),

क्ष्म्य

ख + → ख्य (ख् + य)
 ख्य

ग + → ग्न (ग् + न), ग्घ (ग् + घ), ग्न (ग् + न), ग्म (ग् + म),
 ग्न
 ग्घ
 ग्न

ग्य (ग् + य), ग्र (ग् + र), ग्ल (ग् + ल),
 ग्य
 ग्र
 ग्ल

घ + → घ्न (घ्+न), घ्र (घ्+र)

घ्न घ्र

ड + → ड्क (ड्+क), ड्ख (ड्+ख), ड्ग (ड्+ग), ड्घ (ड्+घ),

क्क ख्ग घ्ग घ॒

ड्म (ड्+म), ड्य (ड्+घ्+य)

झ्म झ्य

च + → च्च (च्+च), च्छ (च्+छ), च्छ् (च्+छ्+र), च्य (च्+य),

छ्च छ्छ छ्छ् छ्य

छ + → छ्च (छ्+च), छ्ह (छ्+र)

छ्च छ्ह

ज + → ज्ज (ज्+ज), ज्ञ (ज्+ञ), ज्य (ज्+य), ज्र (ज्+र),

ज्ज्ञ ज्ञ ज्य ज्र

ज्व (ज्+व), ज्व्व (ज्+ज्+व), ज्य (ज्+ज्+य),

ज्व्व ज्व्य ज्व्य

अ + → अ्च (अ्+च), अ्छ (अ्+छ), अ्ज (अ्+ज)

अ्च अ्छ अ्ज

ट + → ट्ट (ट्+ट), ट्ठ (ट्+ठ), ट्य (ट्+य)

ट्ट ट्ठ ट्य

ठ + → ठ्य (ठ्+य)

ठ्य

ड + → ड्ग (ड्+ग), ड्य (ड्+य)

ड्ग ड्य

ण + → ण्ट (ण्+ट), ण्ठ (ण्+ठ), ण्ड (ण्+ड), ण्ण (ण्+ण),

ट्ट ठ्ठ ड्ड ण्ण

त + → त्क (त्+क), त्त (त्+त), त्थ (त्+थ), त्य (त्+य),

त्क त्त त्थ त्य

त्म (त्+म), त्र (त्+र), त्व (त्+व), त्स (त्+स),

आ अ अ अ

त्व (त् + त् + व), त्य (त् + म् + य), ल (त् + न),			
त्व त्य	त्य	ल	त्व
त्य (त् + स् + य)			
थ + → थन (थ् + न), थय (थ् + य)			
थन थय	थन थय		
द + → द्ग (द् + ग), द्द (द् + द), द्ध (द् + ध), द्भ (द् + भ),			
द्ग द्द द्ध द्भ	द्ग द्द द्ध द्भ		
द्म (द् + म), द्य (द् + य), द्र (द् + र), द्व (द् + व),			
द्म द्य द्र द्व	द्म द्य द्र द्व		
ध + → धन (ध् + न), धम (ध् + म), धय (ध् + य), धव (ध् + व),			
धन धम धय धव	धन धम धय धव		
न + → न्त (न् + त), न्थ (न् + थ), न्द (न् + द), न्ध (न् + ध),			
न्त न्थ न्द न्ध	न्त न्थ न्द न्ध		
न्न (न् + न), न्म (न् + म), न्य (न् + य), न्व (न् + व),			
न्न न्म न्य न्व	न्न न्म न्य न्व		
न्त्य (न् + त् + य), न्त्य (न् + त् + र् + य), न्त्र (न् + द् + र्)			
न्त्य न्त्य न्त्र	न्त्य न्त्य न्त्र		
न्ध्य (न् + ध् + य), न्ध्य (न् + न् + य)			
न्ध्य न्ध्य	न्ध्य न्ध्य		
प + → प्त (प् + त), प्न (प् + न), प्प (प् + प), प्म (प् + म),			
प्त प्न प्प प्म	प्त प्न प्प प्म		
प्य (प् + य), प्र (प् + र), प्स्य (प् + स् + य)			
प्य प्र प्स्य	प्य प्र प्स्य		
ब + → ब्ज (ब् + ज), ब्द (ब् + द), ब्ध (ब् + ध), ब्र (ब् + र),			
ब्ज ब्द ब्ध ब्र	ब्ज ब्द ब्ध ब्र		
भ + → भन (भ् + न), भ्र (भ् + र), भव (भ् + व)			
भन भ्र	भन भ्र		
म + → म्न (म् + न), म्प (म् + प), म्फ (म् + फ), म्ब (म् + ब),			
म्न म्प म्फ	म्न म्प म्फ		

म्भ (म् + भ), म्म (म् + म), म्य (म् + य), म्र (म् + र),

भ न्न न्य न्त्र

म्ल (म् + ल), म्प्र (म् + प् + र), म्ध्र (म् + भ् + र)

न्न न्थ्र न्त्र

र + → कं (र् + क), कर्य (र् + क् + य), द्वं (र् + द् + ध),
क कर्य द्वं

ल + → ल्क (ल् + क), ल्प (ल् + प), ल्म (ल् + म), ल्य (ल् + य),
ल्क ल्प ल्म ल्य

ल्य (ल् + य)

ल्य

व + → व्य (व् + य), व्र (व् + र)

व्य व्र

श + → श्व (श् + च), श्छ (श् + छ), श्म (श् + म), श्न (श् + न),

श्व श्छ श्म श्न

श्य (श् + य), श्र्य (श् + र् + य), श्र (श् + र), श्ल (श् + ल),

श्य श्र्य श्र श्ल

श्व (श् + व), श्च्य (श् + च् + य)

श्व श्च्य

ष + → ष्ट (ष् + ट), ष्ठ (ष् + ठ), ष्ण (ष् + ण), ष्प (ष् + प),

ष्ट ष्ठ ष्ण ष्प

ष्म (ष् + म), ष्ट्र (ष् + ट् + र), ष्ण्य (ष् + ण + य)

ष्म ष्ट्र ष्ण्य

स + → स्क (स् + क), स्ख (स् + ख), स्त (स् + त), स्थ (स् + थ),

स्क स्ख स्त्र स्थ

स्न (स् + न), स्प (स् + प), स्फ (स् + फ), स्भ (स् + भ),

स्न स्प्र स्फ्र स्भ्र

स्य (स् + य), स्त्र (स् + त् + र), स्व (स् + व),

स्य स्त्र्र स्व

स्न (स् + र), स्थ्य (स् + थ् + य)

स्न स्थ्य

ହ + → ହୁ (ହୁ+ୟ), ହନ (ହୁ+ନ), ହସ୍ତ (ହୁ+ମ), ହ୍ୟ (ହୁ+ଯ),
 ହୁଣ
 ହୁ
 ହୁଶ
 ହୁ

ହୁବ (ହୁ+ବ)

ହୁଅ

(ड.) संख्या वर्णः

(সংখ্যা, Numerals)

<u>संख्यानामानि</u>	<u>चिह्नानि</u>	<u>असमीज्ञा</u>	<u>English</u>
शुन्य	০	০	0
एक	১	১	1
द्वि	২	২	2
त्रि	৩	৩	3
চতুর্ৰ	৪	৪	4
পঞ্চন	৫	৫	5
ষষ্ঠি	৬	৬	6
সপ্তন	৭	৭	7
অষ্টান	৮	৮	8
নবন	৯	৯	9
দশন	১০	১০	10

ଅନୁଶୀଳନୀ [Exercise]

୧। ସ୍ଵରବର୍ଣ୍ଣ ଓ ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣ ମୁଖସ୍ତ କରୋ ।

Memorize the Vowels and Consonant :

২। শূন্য স্থান পূর্ণ করো।

Fill in the blanks :

ରୁ + ତୀ = , + = ଥୀ, + + = ଜୀ, କ + = କୀ,

.....+ न = ग्न,+ ख = ङ्ख,+= ज्व,+= प्त,

श् + = श्च, स् + स्क।

३। संयुक्त वर्णगुणो विच्छेद करो।

Disjoin the combined letters.

ऋ, ॠ, ং, ঘ, ল্য, ষ্ট্, ক্ত, ঙ্জ, ম্খ, হ্ব।

৪। ‘ং’ বর্ণের সঙ্গে স্বরবর্ণের চিহ্নগুণো যুক্ত করো।

Join the Vowel-symbols with the letter ‘ং’

৫। সংস্কৃত ভাষার সংখ্যাগুণো লেখো।

Write the numerals of Sanskrit.

জ্ঞান বিষ্ণার

ক) বর্ণসমূহের উচ্চারণ স্থান (Seats of utterance of letters) :

বর্ণাঃ (বর্ণগুণো) স্থানম্ (উচ্চারণের স্থান) নাম (নাম)

অ,আ,ক,খ,গ,ঘ,ড,হ	কণ্ঠ (কঠ)	কঠ্য বর্ণ (Gutturals)
-----------------	-----------	-----------------------

ই,ঈ,চ,ছ,জ,ঝ,অ,য,শ	তালু (তালু)	তালব্য বর্ণ (Palatals)
-------------------	-------------	------------------------

ঝ,ঝঁ,ঢ,ঢঁ,ঢ,ঢঁ,ঢঁ,ঢঁ,ঢঁ	মূর্দ্ধা (মূর্দ্ধা)	মূর্দ্ধণ্য বর্ণ (Cerebrals)
-------------------------	---------------------	-----------------------------

লৃ,লু,ত,থ,দ,ঘ,ন,ল,স	দন্ত (দন্ত)	দন্তব্য বর্ণ (Dentals)
---------------------	-------------	------------------------

ও,ঔ,ফ,ভ,ম	আঘষ্ট (ওঘষ্ট)	ওঘষ্য বর্ণ (Labials)
-----------	---------------	----------------------

ঐ,ঈ	কণ্ঠ + তালু (কঠ + তালু)	কঠ - তালব্যবর্ণ (Gutturo-Palatals)
-----	-------------------------	------------------------------------

আ ঔ	কণ্ঠ + আঘষ্ট (কঠ+ ওঘষ্ট)	কঠোঘষ্য বর্ণ (Gutturo-labial)
-----	--------------------------	-------------------------------

ব	দন্ত + আঘষ্ট (দন্ত + ওঘষ্ট)	দন্তোঘষ্য বর্ণ (Dento-labial)
---	-----------------------------	-------------------------------

অনুস্বার (°)	নাসিকা (নাক)	নাসিক্য বা অনুনাসিক বর্ণ (Nasal)
--------------	--------------	----------------------------------

ড, ঙ, ণ, ন, ম → এই বর্ণগুণোক অনুনাসিক বর্ণ বলা হয়।

These letters are called Nasals



দ্বিতীয়: পাঠ: পদপরিচয়:

(পাঠটিতে লিঙ্গ ও বচন অনুসারে সংস্কৃত পদের পরিচয় দেওয়া হয়েছে।
প্রথম তিনটা স্তবকে পুঁলিঙ্গ, স্ত্রীলিঙ্গ এবং ক্লীরলিঙ্গ শব্দগুলোর একবচন,
দ্বিবচন ও বহুবচনের পরিচয় দেওয়া হয়েছে। শেষ তিন স্তবকে যথাক্রমে
পুঁলিঙ্গ, স্ত্রীলিঙ্গ ও ক্লীরলিঙ্গ শব্দগুলোর বচন অনুসারে ক্রিয়ার সঙ্গে
(বর্তমান কালে) সম্পর্ক দেখানো হয়েছে।)

[In this lesson, some Sanskrit words are introduced as per their gender and number. In the first three stanzas, masculine, feminine and neuter words are given with singular, dual and plural forms respectively. In the rest three stanzas, masculine, feminine and neuter words are connected with their respective verb forms in present tense.]

নঃ:	গজঃ	কবিঃ	সাধুঃ
দেবৌ	পাদৌ	মৃগ্নী	শিথু
আলকাঃ	পতযঃ	মুনযঃ	॥ ১ ॥

আলিকা	মহিলা	মতি:	স্ত্রী
নাসিকে	নদ্যৌ	ঘেনু	ভূবৌ
লতাঃ	নিশাঃ	মতযঃ	বধ্বঃ ॥ ২ ॥

ফলং	শরীরং	পুস্তকম্	অধিক্ষি
পুষ্পে	হৃদযে	উদকে	বারিণী
মিত্রাণি	অরণ্যাণি	কমলানি	বস্তুনি ॥ ৩ ॥

माधवः नमति ।
 नरौ गच्छतः ।
 बालकाः पठन्ति ॥ 4 ॥

बालिका खेलति ।
 नद्यौ वहतः ।
 लताः सन्ति ॥ 5 ॥

आप्रम् अस्ति ।
 पुस्तके स्तः ।
 पुष्पाणि विकसन्ति ॥ 6 ॥

(शब्दार्थ, Word-meaning)

नरः	= (একজন) মানুষ, (one) man
कविः	= (একজন) কবি, (one) poet
देवौ	= (দুইজন) দেবরতা, (two) gods
ऋषी	= (দুইজন) ঋষি, (two) sages
बालकाः	= (অনেক) ছেলে, (many) boys
मुनयः	= (অনেক) মুনি, (many) sages
महिला	= (একজন) মহিলা, (one) lady
स्त्री	= (একজন) নারী, স্ত্রীলোক, (one) woman
नद्यौ	= (দুইটি) নদী, (two) rivers
गजः	= (একটি) হাতি (one) elephant
साधुः	= (একজন) সাধু (one) sage
पादौ	= (দুইটি) পা, পাদ, (two) feet
शिशू	= (দুইজন) শিশু, (two) children
पतयः	= (অনেক) মালিক, মনিব, (many) lords
बालिका	= (একজন) মেয়ে, (one) girl
मतिः	= बुद्धि, intellect

নাসিকে	= (দুইটি) নাক, (two) noses
ধেনু	= (দুইটি) গাভী, গরু, (two) cows
ভূবৌ	= (দুইটি) পৃথিবী, (two) earths
নিশা:	= (অনেক) রাত্রি, (many) nights
বধ:	= (অনেক) পাত্রী, (many) brides
শরীরম্	= (একটি) শরীর, (one) body
অঞ্জি	= (একটি) চোখ, (one) eye
হৃদয়ে	= (দুইটি) হৃদয়, (two) hearts
বারিণী	= জল, Waters
অরণ্যাণি	= (অনেক) অরণ্য, (many) forests
বস্তুনি	= (অনেক) সামগ্ৰী, (many) objects
নমতি	= নমস্কার কৰা, salutes
পঠন্তি	= পাঢ়িতেছে, read
বহত:	= প্ৰবাহিত হয়েছে, flow
আম্রম্	= (একটি) আম, one mango
লতা:	= (অনেক) লতা, (many) creepers
মতয়:	= (অনেক) বুদ্ধি, (many) intellects
ফলম্	= (একটি) ফল, (one) fruit
পুস্তকম্	= একখানি বই, (one) book
পুষ্পে	= (দুইটি) ফুল, (two) flowers
উদকে	= (দুই ধরণের) জল, (two types of) water
মিত্রাণি	= (অনেক) বন্ধু, (many) friends
কমলানি	= (অনেক) পদ্মফুল, (many) lotuses
মাধৱ:	= (একজন) ছেলেৰ নাম, name of a boy

गच्छतः = याइतेहे, go

खेलति = खेले, plays

अस्ति/ स्तः/ सन्ति: = आছे/छिल, is/are

विकसन्ति = प्रसूटित हड्डियाछे, are blooming

অনুশীলনী [Exercise]

১। নিম্নলিখিত শব্দগুলির অর্থ লেখো :

Write the meaning of the following words :

ऋষী, অক্ষি, বারিণী, অরণ্যানি, গচ্ছতঃ, মতি: হৃদযে, পুষ্পে।

২। নিম্নলিখিত শব্দগুলির লিঙ্গ নির্ধারণ করো :

Find out the gender of the following words :

নর: বালিকা, পুস্তকম শিশু, যুবৌ, মিত্রাণি, নরৌ, অম্রাম, নদ্যৌ।

৩। নিম্নলিখিত পদগুলির বচন নির্ণয় করো।

Find out the number of the following words :

কবিঃ, পাদৌ, নাসিকে, লতাঃ, বালকাঃ, বারিণী, শরীরম্ পুস্তকে, মাধ্বঃ, স্ত্রী।

৪। শূন্য স্থান পূর্ণ করো :

Fill in the blanks with appropriate words :

(i) লতাঃ : _____। (অস্তি / সন্তি)

(ii) নরঃ : _____। (গচ্ছতি / গচ্ছতঃ)

(iii) পুষ্পাণি _____। (বিকসতি / বিকসন্তি)

(iv) বালিকা : _____। (খেলতি / খেলন্তি)

(v) নদ্যৌ : _____। (বহতি / বহতঃ)

৫। নিম্নলিখিত শব্দগুলি দ্বারা বাক্য গঠন কর :

Frame sentence with the following words :

আম্রম्, খেলাতি, সন্তি, নরৌ, পুস্তকে।

जीका (Notes)

a) शब्दरूपाणि (शब्देर ऋपसमूह, Declension of words)

शब्द : शब्द word	लिंगम् लिंग gender	एकवचने एकवचने in singular	द्विवचने द्विवचने in dual	बहुवचने बहुवचने in plural
नर	(अ-कारान्त) पुंलिंगे	नरः	नरौ	नराः
गज	„	गजः	गजौ	गजाः
देव	„	देवः	देवौ	देवाः
पाद	„	पादः	पादौ	पादाः
बालक	„	बालकः	बालकौ	बालकाः
कवि	(इ-कारान्त) पुंलिंगे	कविः	कवी	कवयः
ऋषि	„	ऋषिः	ऋषी	ऋषयः
पति	„	पतिः	पती	पतयः
मुनि	„	मुनिः	मुनी	मुनयः
साधु	(उ-कारान्त) पुंलिंगे	साधुः	साधू	साधवः
शिशु	„	शिशुः	शिशू	शिशवः
बालिका	(आ-कारान्त) स्त्रीलिंगे	बालिका	बालिके	बालिकाः
महिला	„	महिला	महिले	महिलाः
लता	„	लता	लते	लताः
निशा	„	निशा	निशे	निशाः
नासिका	„	नासिका	नासिके	नासिकाः
मति	(इ-कारान्त) „	मतिः	मती	मतयः
नदी	(ई-कारान्त) „	नदी	नद्यौ	नद्यः
स्त्री	„	स्त्री	स्त्रियौ	स्त्रियः
धेनु	(उ-कारान्त) „	धेनुः	धेनू	धेनवः
वधु	„	वधुः	वध्वौ	वध्वः
भू	(ऊ-कारान्त) „	भूः	भूवौ	भूवः
फलम्	(अम्-कारान्त) क्लीवलिंगे	फलम्	फले	फलानि

शरीरम्	,	शरीरम्	शरीरे	शरीराणि
पुस्तकम्	,	पुस्तकम्	पुस्तके	पुस्तकानि
पुष्पम्	,	पुष्पम्	पुष्पे	पुष्पाणि
हृदयम्	,	हृदयम्	हृदये	हृदयानि
उदकम्	,	उदकम्	उदके	उदकानि
मित्रम्	,	मित्रम्	मित्रे	मित्राणि
अरण्याम्	,	अरण्याम्	अरण्ये	अरण्याणि
कमलम्	,	कमलम्	कमले	कमलानि
आप्रम्	,	आप्रम्	आप्रे	आप्राणि
वारि	(इ-कारान्त) क्लीवलिंगे	वारि	वारिणी	वारीणि
अक्षि	,	अक्षि	अक्षिणी	अक्षीणि
वस्तु	(उ-कारान्त) ,	वस्तु	वस्तुनी	वस्तूनि

b) धातुरूपाणि [धातु (क्रिया) वाप, Conjugation]

धातुः (Root/Verb)	प्रथमपुरुषे Third person	एकवचने Singular	द्विवचने Dual	बहुवचने Plural
धातु / क्रिया	तृतीय पुरुष	एकवचने	द्विवचने	बहुवचने
नम्	,	नमति(ति)	नमतः(तस्)	नमन्ति(अन्ति)
गम्	,	गच्छति	गच्छतः	गच्छन्ति
पठ्	,	पठति	पठतः	पठन्ति
खेल्	,	खेलति	खेलतः	खेलन्ति
वह्	,	वहति	वहतः	वहन्ति
अस्	,	अस्ति	स्तः	सन्ति
वि-कस्	,	विकसति	विकसतः	विकसन्ति



तृतीयः पाठः

विशेषण-क्रिया-सर्वनाम पदप्रयोगः

अध्यायाटिते पद अर्थात् विशेषण, क्रिया एवं सर्वनामेर ब्यबहार देखानो हयेहे। आशा करा याय उल्लेखित उदाहरणगुलि बाकेय, पदेर ब्यबहार सम्पर्के छात्रात्रीदेर सम्यक ज्ञान अर्जन साहाय्य करबे। श्रेणीते पाठ्दान काले शिक्षकगन एकइ धरणेर विभिन्न उदाहरण तुले धरे पाठ्टिके अधिक आकर्षणीय करे तुलबेन।

The present lesson deals with parts of speech, viz adjectives, verbs and pronouns. It is hoped that the illustrations given here would provide knowledge to the beginners about the use of these parts of speech in sentences. In course of teaching, the teacher may give similar examples to make the lesson more interesting.

(क) सुन्दरः नरः । प्रखरा बुद्धिः । मधुरं फलम् । नूतनं गृहम् । दरिद्रः ब्राह्मणः । क्षीणा: बालिका: । सुन्दरी ललना । धूर्तः वानरः । चतुरः शृगालः । विशालो देशः । सुविशालः असमप्रदेशः । नमः छात्रः । प्रचुरं धनम् । मधुराणि फलानि । सुप्रसिद्धाः कवयः । रम्यं चित्रम् । मनोरमं दृश्यम् । मधुरे फले । निर्मलं जलम् । शुभ्रं वसनम् । शुष्काणि पत्राणि । क्षुद्रा लता ।

(ख) सूर्यः अस्तं याति । अहं विद्यालयं गच्छमि । मुखेन अन्नं खादति । बालकः चन्द्रं पश्यति । छात्रः पाठं पठति । ब्राह्मणाय घनं देहि । वृक्षात् पत्रं पतति । व्याघ्रात् विभेति पान्थः । कूपस्य जलं पिवति । मत्स्याः जले तिष्ठन्ति । बालकः मुखेन भाषते । तिलेषु तैलमस्ति । छात्राः संस्कृतभाषया भाषन्ते ।

छात्रः विद्यां लभते । दरिद्रः दुःखेन क्रन्दति ।

(ग) सः छात्रः पठति । तौ छात्रौ पठतः । ते छात्राः पठन्ति । त्वं संस्कृत पठसि । युवां चतुरौ भवथः । यूयं इतिहासं पठथ । अहम् अनं खादामि । आवां वृद्धौ भवावः । वयं विद्यालये विद्यां लभामहे । सा गीतं गायति । ते ग्रामं गच्छतः । ताः उद्याने भ्रमन्ति । तत् पुस्तकम् अतीव मनोरमम् । ते पुस्तके अतीव मनोरमे । तानि पुस्तकानि अतीव मनोरमाणि ।

शब्दार्थ (Word Meaning)

सुन्दरः	सून्दर, handsome
प्रखरा	तीक्ष्ण, प्रखर, sharp
बुद्धिः	बुद्धि, intelligence
मधुरं	मिष्टि, sweet, delicious
नूतनं	नতुন, new
गृहम्	बाड़ि, house
दरिद्रः	दरिद्र, poor
ब्राह्मणः	ब्राह्मण, brahmin
क्षीणा	कुश, रोगा, lean
बालिका	मेरो, बालिका, girl
ललना	महिला, woman
सुन्दरी	सून्दर, beautiful
धूर्तः	धूर्त, cunning
वानरः	बानर, बाँदर, monkey
थृगालः	शियाल, fox
विशालः	विशाल, प्रकाञ्च, vast

सुविशालः	अति विशाल, very vast
प्रदेशः	राज्य, प्रदेश, state
नमः	नम, भद्र, meek, gentle
प्रचुरं	प्रचुर, यथेष्ट, abundant
भ्रमन्ति	घोराघुरि करा, परिभ्रमण करा, roam
सुप्रसिद्धः	विख्यात, eminent
कवयः	कविगण, poets
रम्यं	सुन्दर, शोभामय, beautiful
चित्रम्	छबि, चित्र, picture
मनोरमं	अतीव मनोहर, charming
दृश्यम्	दृश्य, scenery
गच्छामि	याइ, गमन करि, go
पश्यति	देखे, देखितेछे, sees
पित्रिति	पान करे, drinks
देहि	देओया, प्रदान करा, give
पाञ्चः	पथिक, traveller
आग्रात्	ब्याघ्र हइते, बाघ थेके, from a tiger
कूपस्य	कूयार, कूपेर, of a well
बिभेति	भय पाय, आतঙ्कित हय, fears, becomes afraid of
मत्प्याः	माछगुलि, fishes
भाषते	कथा बले, speaks
तिलेषु	तिले, in sesamum
तैलं	तेल, oil
अस्तं याति	अस्त याय, sets
पठति	पड़े, पाठ करे, reads
जलं	जल, water
तिष्ठन्ति	थाके, stay

बृद्धौ	दुइङन बृद्ध मानुष, two old men
दुःखेन	दुःखे, यन्त्राय, in sorrow
ग्रामं	ग्राम, village
याति	याय, goes
क्रन्दति	काँदे, क्रन्दन करे, cries

Textual Grammar

याति	√ या + लट् ति।
गच्छमि	√ गम् + लट् मि।
खादति	√ खाद् + लट् ति।
पश्यति	√ दृश् + लट् ति।
पठति	√ पठ् + लट् ति।
देहि	√ दा + लोट् हि।
पतति	√ पत् + लट् ति।
बिभेति	√ भी + लट् ति।
पिबति	√ पा + लट् ति।
तिष्ठन्ति	√ स्था + लट् अन्ति।
भाषते	√ भाष् + लट् ते।
अस्ति	√ अस् + लट् ति।
लभते	√ लभ् + लट् ते।
पठतः	√ पठ् + लट् तस्।
पठन्ति	√ पठ् + लट् अन्ति।
पठसि	√ पठ् + लट् सि।
भवथः	√ भू + लट् थस्।
पठथ	√ पठ् + लट् थ।
खादामि	√ खाद् + लट् मि।
भवावः	√ भू + लट् वस्।

पश्यसि	√ दृश् + लट् सि ।
गायति	√ गै + लट् ति ।
गच्छतः	√ गम् + लट् तस् ।
भ्रमन्ति	√ भ्रम् + लट् अन्ति ।
वृक्षात्	अपादाने पञ्चमी ।
मुखेन	करणे तृतीया ।
ब्राह्मणाय	सम्प्रदाने चतुर्थी ।
कूपस्य	सम्बन्धे षष्ठी ।
तिलेषु	अधिकरणे सप्तमी ।
जले	अधिकरणे सप्तमी ।
क्रन्दति	√ क्रन्द + लट् ति ।

अनुशोलनी [Exercise]

1. शून्यस्थाने उपयुक्त विशेषण बसाओ ।

Fill in the blanks with suitable adjectives :

_____ देशः _____ धनम् । _____ बालिका । _____ बुद्धिः । _____ फलम् ।

2. शून्यस्थाने उपयुक्त विशेष्य पद बसाओ ।

Fill in the blanks with suitable nouns :

दरिद्रः _____ । नुतनं _____ । मधुरे _____ ।

सुन्दरं _____ । क्षीणा _____ ।

3. शून्यस्थाने उपयुक्त क्रियापद बसाओ ।

Fill in the blanks with suitable verbs :

रामस्य पुस्तकं _____ । रामः दरिद्राय घनं _____ । बालकः मुखेन _____
_____| छात्रः चेष्टया विद्यां _____ । वयम् अस्म—बालकः चन्द्रं _____ ।

4. शून्यस्थाने उपयुक्त सर्वनाम बसाओ ।

Fill in the blanks with suitable pronouns.

_____ मम पुस्तकम् । _____ मां पश्यसि । _____ विद्यालयं
गच्छन्ति । _____ गीतं गायति । _____ गृहे निवसामः ।

5. সুপ্ৰ বিভক্তিৰ রূপ মুখস্থ লিখ ।

Memorize and write the সুপ্ৰ বিভক্তিস.

6. তিঙ্গ বিভক্তিৰ রূপ মুখস্থ লিখ ।

Memorize and write the তিঙ্গ বিভক্তিস.

7. নীচেৰ প্ৰথম সারিতে সৰ্বনাম পদ এবং দ্বিতীয় সারিতে ক্ৰিয়াপদেৱ রূপ উল্লেখ কৰা হয়েছে। উপযুক্ত সৰ্বনাম পদেৱ সঙ্গে উপযুক্ত ক্ৰিয়াপদ মিলিয়ে দাও।

Match the following pronouns in the column 'A' with the verbs in column 'B'

প্ৰথম স্তন্ত (A)

অহম्

সঃ:

বয়ম্

তা:

ত্঵ম্

সা

দ্বিতীয় স্তন্ত (B)

বৰ্ত

কথযসি

হসন্ত

পঃযাম:

পঠতি

নৃত্যতি

8. নিম্নলিখিত বাক্যগুলি সংস্কৃতে অনুবাদ কৰ :

Translate into sanskrit the following sentences :

(a) তোমাৰ নাম কি ?

What is you name?

(b) তুমি কোন শ্ৰেণীতে পড় ?

What class do you read in?

(c) তুমি কোথায় থাক ?

Where do you live?

(d) ভাৱতবৰ্ষ আমাদেৱ মাত্ৰভূমি ।

India is our motherland.

(e) এই ছেলেগুলি বুদ্ধিমান ।

These boys are intelligent.

টীকা [Notes]

- যে পদ বিশেষ্য বা অন্য কোন পদের গুণ, দোষ, পরিমাণ প্রভৃতি বুঝায় তাকে বিশেষণ বলে। পাঠটিতে 'ক' অংশে বিশেষ্যের সঙ্গে বিশেষণের প্রয়োগ দেখানো হয়েছে।

An adjective is a word that qualifies or tells more about a noun. In the part 'A' of this lesson some uses of adjectives are shown along with the nouns.

- বিশেষ্য পদে যে লিঙ্গ, যে বিভক্তি এবং যে বচন থাকে বিশেষণ পদেও সেই লিঙ্গ, সেই বিভক্তি এবং সেই বচন হয়। নীচের শ্লোকে এই নিয়মের উল্লেখ করা হয়েছে।

An adjective must be in quite compliance with a noun in respect of gender, case-termination and person. This is laid down in the following Sloka.

विशेषस्य हि यल्लिङ्गं विभक्ति-वचने च ये ।

तानि सर्वाणि योज्यानि विशेषणपदेष्वपि ॥

- বর্তমান কালের ক্রিয়াকে লট্ — লকারের ক্রিয়া বলা হয়। এই পাঠটির 'খ' অংশে কেবল লট্-লকারের (বর্তমান কালের) ক্রিয়ার রূপ দেখানো হয়েছে।

ধাতু তিন প্রকার —পৰ্যন্তেপদী, আত্মনেপদী এবং উভয়েপদী।

The verb which is in present tense, is known as লট্-লকার verb, In part (খ) of this lesson only the forms of লট্-লকার (present tense) are illustrated.

There are three types of ধাতুঃ. They are পৰস্মৈপদী, আত্মনেপদী and উভয়েপদী.



চতুর্থঃ পাঠঃ

সংখ্যাবাচক-পূরণবাচক পদপ্রযোগাঃ

এই পাঠে সংস্কৃত সংখ্যাবাচক এবং পূরণবাচক শব্দের ব্যবহার দেখানো হয়েছে। প্রথম অংশে সংখ্যাবাচক শব্দের এবং দ্বিতীয় অংশে পূরণবাচক শব্দের প্রয়োগ বাক্যের সাহায্যে দেখানো হয়েছে।

These types of words used as adjectives. This lesson deals with numerals and ordinals in Sanskrit. In the first part, use of numerals has been shown in sentences, while in the second part ordinals have been illustrated.

(ক) একঃ নরঃ। একা বালিকা। একং নগরম्। একস্য দেশস্য। ফলস্য
রসঃ। দ্বৌ বাহু। দ্বে বিদ্যে। দ্বে ফলে। ত্রযঃ গুণাঃ। তিস্মঃ কন্যাঃ। ত্রীণি
ফলানি। চত্বারঃ বেদাঃ। চতস্মঃ শাখাঃ। চত্বারি যুগানি।

বিংশতিঃ পুরষাঃ। শতং লতাঃ। সহস্রং ফলানি। পञ্চাদশ তিথযঃ। ত্রযোবিংশতিঃ
গ্রন্থাঃ। দ্বাত্রিশত্ নদ্যঃ।

(খ) প্রথমঃ পুত্রঃ। প্রথমা কন্যা। প্রথমং পুস্তকম্। দ্বিতীযঃ বিভাগঃ।
দ্বিতীয়া শ্রেণী। দ্বিতীয়ং স্থানম্। তৃতীযঃ দিবসঃ। তৃতীয়া তনয়া। তৃতীয়ং দলম্।
চতুর্থঃ প্রকারঃ। চতুর্থী তিথি। চতুর্থ বারম্। পঞ্চমোঽধ্যাযঃ পঞ্চ বিভক্তিঃ।
চতুর্থ বারম্। পঞ্চমোঽধ্যাযঃ। পঞ্চমী বিভক্তিঃ। পঞ্চমং কারণম্। সপ্তমঃ
পাঠঃ। দশমোঽধ্যাযঃ। দ্বাবিংশতিতমঃ। ত্রযোবিংশতিতমঃ। অশীতিতমঃ।

शब्दार्थ Word Meaning

एका	एकजन (स्त्रीलिङ्ग), one. (in feminine)
एकं	एकटि, one.
नगरम्	नगर, town.
देशस्य	देशेर, of a country
नागरिकः	नागरिक, citizen
एकस्याः	एकजनेर (स्त्री, महिला), of one (female).
नायिकायाः	नायिकार, of the heroine
अभिनयः	अभिनय, acting.
फलस्य	फलेर, of the fruit.
रसः	रस, juice.
द्वौ	दुइटि, दुईथानि, two.
आहू	हात (दुइटि), two arms.
फलानि	फलाण्डि, fruits.
चत्वारः	चारिटो, four.
वेदाः	वेद, Vedas.
चतस्रः	चार, four (in feminine).
शाखा	शाखा, डाल, branches
युगानि	युग, ages.
विंशति	विंशति, कुडि, twenty.
शतम्	एकशत, one hundred.
सहस्रम्	एकहजार, one thousand.
पञ्चदश	पन्नेरो, fifteen.
तिथ्यः	तिथि, lunar days.
त्रयोविंशतिः	तेहेश, twenty three.
ग्रन्थाः	पुस्तकसमूह, books.
द्वात्रिंशत्	बाइशटि, twenty two.
नद्यः	नदीण्डि, rivers.

পুত্রঃ	পুত্র, son.
কন্যা	কন্যা, মেয়ে, daughter.
দ্বিতীয়ঃ	দ্বিতীয়, second.
বিভাগঃ	বিভাগ, শাখা, section, branch.
তনয়া	কন্যা, daughter.
দলম্	দল, team, group.
প্রকারঃ	ভাগ, ধরন, kind, type.
বারম্	বার, সময়, time.
দ্বাদশিংশতিমঃ	বাহির্ষতম twenty second.
ত্রয়োবিংশতিমঃ	তেইশতম twenty third
অশীতিতমঃ	আশীতম, অশীতিতম, eighteeth

পাঠভিত্তিক ব্যাকরণ (Textual Grammar)

ত্রয়োবিংশতি	ত্রয়ঃ + বিংশতিঃ ।
পঞ্চমোঽধ্যায়ঃ	পঞ্চমঃ + অধ্যায়ঃ ।
দশমোঽধ্যায়ঃ	দশমঃ + অধ্যায়ঃ ।

অনুশীলনী [Exercise]

1. নিম্নলিখিত শব্দগুলির অর্থ লিখঃ

Write the meanings of the following words :

দ্বি, ত্রি, পঞ্চ, দশ, দ্বাদশ, ত্রিংশতি, পঞ্চাশত, ষষ্ঠি, ষোড়শঃ, অষ্টাদশী, বিংশতিমঃ, নবতিতমঃ, শততমমঃ।

2. নিম্নলিখিত বাক্যগুলি বাংলা অথবা ইংরাজীতে অনুবাদ করঃ

Translate the following sentences into Assamese or English.

- | | |
|-------------------|-------------------|
| (a) এক ফলম। | (b) অষ্টৌ বালকাঃ। |
| (c) শত লতাঃ। | (d) সহস্র ফলানি। |
| (e) দ্বাদশ বর্ষম। | (f) পঞ্চদশী সভা। |

- (g) सप्ततितम् अधिवेशनम् ।
3. नीचेर शब्दगुलिर लिङ् निर्धारण कर :
- Determine the genders of the followings words :
 षष्ठी, अष्टौ, नवमः त्रयोदशी, चतुर्दशम्, त्रिंशी, षष्ठितमः, सहस्रतमः ।
4. शून्यस्थान पूर्ण कर ।
- Fill in the blanks in the followings :
- (a) पञ्च _____ ।
 - (b) अष्टौ _____ ।
 - (c) चतुर्दशी _____ ।
 - (d) दशमं _____ ।
 - (e) षोडशी _____ ।

উল্লেখনীয় [Notes]

1. সংখ্যাবাচক শব্দকে বিশেষজ্ঞপে ব্যবহার করার উদাহরণ, যেমন, একশত = একৎ শতম, দুইশত = দ্বি শতে; তিনিশত = ত্রীণি শতানি; কুড়ি = একা বিংশতি; ইত্যাদি। এখানে একম, একা, দ্বি শব্দ বিশেষণ। কিন্তু শতম, শতে, শতানি, বিংশতি প্রভৃতি বিশেষ্য।
- The numbers are used as nouns also; examples,- one hundred ⇒ one one hundred; two hundred ; two hundred ⇒ two two hundreds; three hundred ⇒ three three hundreds; twenty ⇒ one twenty etc. Here words একম, একা, দ্বি etc. are used as adjective, while words শতম, শতে, শতানি, বিংশতি: etc. are employed as nouns.

2. নিম্নলিখিত শ্ল�কে সংখ্যাবাচক শব্দের যথার্থ প্রয়োগ দেখো যায় :

The following verse illustrates proper use of numerals :

मासमेको नरो याति द्वौ मासौ मृगशूकरौ ।
 अहिरेकं दिनं याति अद्य भक्ष्यो धनुर्गुणः ॥



পঞ্চমঃ পাঠঃ

নীতিশ্লোকঃ সুভাষিতানি চ

এই অধ্যায়ে পাঁচটি নীতিশ্লোক এবং দশটি সুভাষিত দেওয়া হয়েছে।
সংস্কৃত সাহিত্যের বিভিন্ন গ্রন্থ থেকে এইগুলি সংকলন করা হয়েছে।
নীতিশ্লোকগুলিতে বুদ্ধিমান ব্যক্তির গুণাবলী, অসৎ ব্যক্তির দোষসমূহ,
জীবনে উন্নতিকামী ব্যক্তিদের দোষগুলি পরিহার, জ্ঞানের উপায়ুক্তপ্রয়োগ
তথা উদ্যোগী পুরুষের লক্ষণগুলি উল্লেখ করা হয়েছে। অপরদিকে সুভাষিত
শ্লোকগুলিতে নেতৃত্ব আদর্শ তথা আধ্যাত্মিক সত্য, মানুষের স্বভাব এবং
স্বাস্থ্যবিধি উল্লেখ করা হয়েছে।

This lesson contains five নীতিশ্লোকস and ten সুভাষিতস These are the collections from different books of Sanskrit literature. The নীতিশ্লোকস deal with the virtues of the intelligent, the vices of the wicked, the faults to be avoided by a person that wants success in life, proper use of knowledge and the characteristics of a person with enterprise. The সুভাষিতস on the other hand throw light on some moral ideals and spiritual truths, habits of human beings and their hygiene.

(ক)

চলত্যেকেন পাদেন তিষ্ঠত্যেকেন বৃদ্ধিমান।
নাসমীক্ষ্য পরং স্থানং পূর্বমায়তনং ত্যজেত्॥ ১॥
ষড় দোষাঃ পুরুষেণেহ হাতব্যা ভূতিমিচ্ছতা।
নিদ্রা তন্দ্রা ভয়ং কোধমালস্যং আলস্যং দীর্ঘসূত্রতা ॥ ২॥

पुस्तकस्था च या विद्या परहस्तगतं धनम् ।
 कार्यकाले न सा विद्या कार्यकाले न तद्भनम् ॥ 3 ॥
 दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालंकृतोऽपि सन् ।
 मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥ 4 ॥
 उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मी—
 दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ।
 दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या
 यत्ते कुते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ॥ 5 ॥

(ख)

अक्रोधेन जयेत् क्रोधमसाधुं साधुना जयेत् ॥ 1 ॥
 अहिंसा परमो धर्मः ॥ 2 ॥
 आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः ॥ 3 ॥
 उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ॥ 4 ॥
 न हि कल्याणकृत् कश्चिद् दुर्गतिं तात गच्छति ॥ 5 ॥
 प्रायो धनावतामेव धने तृष्णा गरीयसी ॥ 6 ॥
 लंघनं परमौषधम् ॥ 7 ॥
 शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम् ॥ 8 ॥
 सत्यमेम जयते नानृतम् ॥ 9 ॥
 सर्वं कान्तमात्मीयं पश्यति ॥ 10 ॥

शब्दार्थ (Word Meaning)

बुद्धिमान्	बुद्धिमान्, विबेचक, intelligent, considerate.
असमीक्ष्य	विबेचना नाकरे, without examining, considering.
आयतनम्	वासस्थान, abode.
दोषाः	दोष, faults.
हातव्यः	अड़िये चला उचित, should avoid.
निद्रा	निद्रा, sleepiness.

तन्द्रा	तन्द्रा, slothfulness.
भयं	भय, fear, timidity.
आलस्यं	अलसता, आलस्य, idleness
दीर्घसूत्रता	धीरे धीरे काम करा स्वभाव, dilatoriness, slowness
दुर्जनः	दुष्ट, wicked
परिहर्तव्यः	एड़िये चला उचित, should be avoided
भूषितः	अलंकृत, adorned
भयंकरः	भयानक, fearful
उद्योगिनम्	अध्यवसायी, उद्योगी, industrious,
पुरुषसिंहम्	विख्यातपुरुष, बीरपुरुष, a lion among men, best of men.
कापुरुषः	कापुरुष, cowards.
आत्मशक्तिः	निजेर शक्ति, one's own power,
पौरुषम्	पौरुषालि, बीरत्व, manly effort
साधुना	सज्जनेर द्वारा, by an honest man
रिपुः	शत्रु, enemy
प्रकोपाय	क्रोधेर जन्य, for anger
तृष्णा	लालसा, लिङ्गा, greed
लंघनम्	उपवास, fasting
अनृतम्	मिथ्या, false

पाठ्भित्रिक व्याकरण (Textual Grammar)

तिष्ठत्येकेन	-----	तिष्ठति + एकेन।
बुद्धिमान्	-----	बुद्धि+मतुप् प्रथमाविभक्तौ एकवचने (पुलिङ्गे)।
नासमीक्ष्य	-----	न + असमीक्ष्य।
त्यजेत्	-----	√ त्यज् + विधिलिङ्ग यात्।
पुरुषेणह	-----	पुरुषेण + इह।
भूतिमिच्छता	-----	भूतिम् + इच्छता।

पुस्तकस्था	----	पुस्तके तिष्ठति इति (उपपद-तत्पुरुषः)
परहस्तगतम्	----	परस्य हस्तः परहस्तः (पष्ठी तप्तुरुषः), तं गतम् (द्वितीया तत्पुरुषः) तनम्।
कार्यकाले	----	कार्यस्य कालः (षष्ठी तत्पुरुषः), तस्मिन्।
तध्दनम्	----	तत् + धनम्।
परिहर्तव्यः	----	परि- √ ह + तव्य प्रथमाविभक्तौ एकवचने (पुंलिङ्गे)।
विद्ययालंकृतोऽपि	----	विद्यया + अलंकृतः + अपि।
लक्ष्मोदैवेन	----	लक्ष्मीः + दैवेन।
पुरुषसिंहमः	----	पुरुषः सिंह इव (उपमित-तत्पुरुषः)
अक्रोधेन	----	न क्रोधः (न ज् + तत्पुरुषः) = अक्रोधः, करण तृतीया।
असाधुम्	----	न साधुः (न ज् तत्पुरुषः), कर्मणि द्वितीया।
जयेत्	----	√ जि + विधिलिङ् यात्।
कश्चित्	----	कः + चित्।
गरीयसी	----	गुरु + ईयसुन् प्रथमाविभक्तौः एकवचने (स्त्रीलिङ्गे)।
परमौषधम्	----	परमम् औषधम् (कर्मधारयः)।
धर्मसाधनम्	----	धर्मस्य साधनम् (षष्ठीतत्पुरुषः)
नानृतम्	----	न + अनृतम्।
न त्रतम् (न ज् तत्पुरुषः)।		

अनुशोलनी [Exercise]

1. नीचेर श्लोकशुलि ब्याख्या करः :

Explain the following verses :

(क) चलत्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन बुद्धिमान्।
नासमीक्ष्या परं स्थानं पूर्वमायतर्न त्यजेत्॥

(ख) दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालंकृतोऽपि सन् ।

मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥

(ग) उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मी-

ईवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ।

दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशत्त्या

यत्ते कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ॥

2. भाव सम्प्रसारण कर ॥

Elucidate the idea.

(क) आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः ।

(ख) प्रायो धनवतामेव धने तृष्णा गरीयसी ।

(ग) सत्यमेव जयते नानृतम् ।

3. कि कि छङ्गाटि दोष मानुषेर त्याग करा उचित ?

What are the six vices a man should avoid?

4. पाठे दुर्जनेर वर्णना कीभाबे करा हयोहे ?

How is a 'दुर्जन' described in this lesson?

5. व्यासबाक्य सह समासेर नाम लिख ।

Name and expound the Samasas in:

दुर्जनः, भयंकरः, कापुरुषः, आत्मशन्त्या, शरीरस्थः ।

6. नीचेर पदानुलिर बृृपत्ति निर्णय कर ।

Derive the following words :

तिष्ठति, वदन्ति, कुरु, गच्छति, पश्यति ।

7. संस्कृते अनुवाद कर ॥

Translate in to Sanskrit:

(a) विद्वान् व्यक्ति सकलेर पूजनीय ।

A learned man is honoured by all.

(b) दुर्जनके विश्वास करा उचित नय ।

None should believe a wicked person.

(c) विद्या महाधन ।

Learning is a great treasure.

(d) साहसी व्यक्ति मृत्युके भय करेना ।

A brave man is not afraid of death.

लक्षणीय (Notes)

(क) संस्कृत साहित्य नीतिश्लोक एवं सुभाषिते परिपूर्ण । प्रात्यहिक जीवने भालो-मन्द काजेर कोनटि करा उचित एवं कोनटि करा उचित नय सेहि बिषये एसब आमादेर शिक्षा प्रदान करे । नीतिशतक, भोज प्रबन्ध, हितोपदेश, पञ्चतन्त्र, महाभारत, विदुरनीति, चानक्यनीति इत्यादि नीतिश्लोक ओ सुभाषिते परिपूर्ण । कालिदास, भवभूति, माघेर रचनाय नीतिशिक्षामूलक अनेक श्लोक वा उक्ति पाओया याय ।

Sanskrit literature is full of नीतिश्लोक and सुभाषित. These verses teach us what to do and what not to do in our day to day life . नीतिश्लोक and सुभाषित are largely found in the works like- नीतिशतक, भोजप्रबन्ध, हितोपदेश, पञ्चतन्त्र, महाभारत, विदुरनीति, चाणक्यनीति etc. In writings of कालिदास, भवभूति, माघ and others also, there are innumerable verses and statements containing moral teachings.



ঘঢ়ঃ পাঠঃ

সিংহশাশাককথা

রচিত পাঠটি বিষ্ণুশৰ্মাৰ লেখা ‘পঞ্চতন্ত্ৰ’ নামক গ্ৰন্থ থেকে সংকলন কৰা হয়েছে। পাঠটিতে দেখানো হয়েছে ছোট অথচ বুদ্ধিমান শশকেৱ (খৰগোশ) নিকট কীভাৱে একটি বলবান সিংহেৱ মৃত্যু ঘটেছে।

The prepared text is an extract from বিষ্ণুশৰ্মা's 'পঞ্চতন্ত্ৰ'. The stroy has been taken from the section of the book named 'মিত্ৰভেদ'. The story shows how a mighty lion was killed by a ting but intelligent rabbit,

পুৱা মহাকান্তারনামকে অৱল্যে মহা঵িক্ৰমনামা সিংহঃ প্ৰতিবসতি স্ম। স চ সৰ্বদা যথেচ্ছ বহুন् পশুন् অহন्। ততঃ আতঙ্কঃগ্ৰস্তাঃ অন্যে পশুবঃ মহা঵িক্ৰমং সভয়ম্ অবদন্— “মহারাজ, নিৰ্বিচাৰং পশুনাং বিনাশেন কিম্? বয়মেব প্ৰতিদিনং প্ৰভোৱাহারার্থম্ একৈকং পশুং প্ৰেষযিষ্যামঃ। তেনৈব সন্তুষ্টঃ ভবতু ভবান্।”

মহা঵িক্ৰমেণ ভণিতম্— “তথাস্তু”।

ততঃ প্ৰভৃতি প্ৰত্যহম্ একতমঃ পশুঃ সিংহস্য সমীপম্ অগচ্ছত্। তেনৈব সিংহোভি সন্তুষ্টোভভবত্। অথ একদা পটুকৰ্ণনামকস্য কস্যচন শাশকস্য বাৰঃ সমাগতঃ। শাশকঃ অচিন্তযত্— “অদ্য সিংহস্য হস্তে মম মৱণ নিশ্চিতম্। যদি শীঘ্ৰং গচ্ছামি তথাপি মৱণম্। যদি বিলম্বেন গচ্ছামি তথাপি মৱণ ভৱেত্। অতঃ শনৈঃ গচ্ছামি। কশ্চিদধিকতরং কালং জীবামি।”

এবমেব শাশকস্য বিলম্বেন মহা঵িক্ৰমস্য তীব্ৰতাৰ অভবত্। অথ যদা

पटुकर्णः समायातः तदा महाविक्रमः सक्रोधमवदत्- “ कुतस्त्वं विलम्बेन आगच्छसि धूर्त ? ” पटुकर्णश्च अकथयत्- “ महाराज, अत्र मम कोऽपि दोषः नास्ति । पथि अपरेण केनचित् सिंहेन अहं धूर्तः अभवत् । तेन सिंहेनोक्तं यदस्मिन्नरण्ये स एव राजा भवति । तद्भिन्नः अपरः कोऽपि राजा नास्ति इति । तथापि पुनरपि आगमिष्यामि इति वचनं दत्वा कथमपि आगच्छामि । ”

श्रुत्वा महाविक्रमः क्रोधेनाह-“ कुत्र वर्तते स दुष्टसिंहः ? तर्ण गत्वा मां दर्शय । नूनमहं तं हनिष्यामि । ” ततः पटुकर्णः कस्यचन गभीरस्य कूपस्य जले महाविक्रमस्यैव प्रतिविम्बं दर्शयित्वा अवदत्-“ पश्यतु भवान् । भवतः भयेन सोऽधुना कूपमाश्रित्य वर्तते । ” ततः महाविक्रमः सकोपं कूपं प्रविश्य जलनिमग्नः सन् स्वयं पञ्चत्वं गतः ।

अत एव उच्यते-

बुद्धिरस्य बलं तस्य निर्बुद्धेस्तु वृथा बलम् ।

कौशलेन हि यत् साध्यं न तत्साध्यं पराक्रमैः ॥

अपि च-

निहत्य गाः शतं लोके व्याधोऽपि हन्त्यते स्वयम् ।

महाविक्रम-नामापि सिंहो यथा निपातितः ॥

शब्दार्थ (Word Meaning)

यथेच्छम्	according to one's desire, इच्छामत
आतङ्कःग्रस्ताः	terrified, शक्ति हउओ ।
निर्विचारम्	बिना विचारे without any care or regard.
प्रत्यहम्	प्रतिदिन, everyday
शशकः	शशक (खरगोश), hare
समागतः	उपस्थित हइल, came the turn.
शनैःशनैः	धीरे धीरे, slowly
तीव्रतरा	खुब बेशि, too much
समायातः	धूर्त, arrived
घूर्तः	धूर्त, cunning, dishonest

पथि	पथे, on the way
अपरः	अपर, another
धृतः	धरे राखा, held, caught
तूर्ण	ताड़ा ताड़ि, शीघ्र, speedily, quickly
कृपः	कुँया, कृप, well
अधुना	एখন, now
मत्वा	চিন্তা কৰিয়া, thinking
पञ्चत्वम्	पञ्चभूते बिलीन हওয়া, मृत্যु হওয়া, dead
निर्बुद्धिः	बुদ্ধিহীন, unintelligent
साध्यम्	সাধ্যমত, capable of being done
पराक्रमः	শক্তা, শক্তি, strength, power,

पाठ्यभित्तिक ब्याकरण (Textual Grammar)

महाविक्रमनामा	महान् विक्रमः(कर्मधारयः समासः): महाविक्रमः नाम यस्य सः (बहुव्रीहिः)
यथेच्छम्	यथा + इच्छम्।
प्रभोराहारार्थम्	प्रभोः + आहार +अर्थम्।
प्रेषयिष्यामः	प्र- √ इष् (णिजन्त) + लृट् स्यामः।
विनाशेन	वारणार्थं तृतीया।
सिंहोऽपि	सिंहः + अपि।
अचिन्तयत्	√ चिन्त् + लङ् द।
शीघ्रम्	क्रियाविशेषणे द्वितीया।
कश्चिदधिकतरम्	कः + चित् + अधिकतरम्।
जीवामि	√ जीव् + लट् मि।
कुतस्त्वम्	कुतः + त्वम्।
महाराजः	महान् राजा (कर्मधारयः)
अपरेण	अनुकरे कर्तरि तृतीया।
यदस्मिन्नरण्ये	यत् + अस्मिन् + अरण्ये।
दत्वा	√ दा + क्त्वाच्।

आगच्छामि	आ- √ गम् + लट् मि ।
तद्विन्नः	तस्माद् भिन्नः (पञ्चमी तत्पुरुषः) ।
क्रोधेन	प्रकृत्यादिभ्यश्य इति तृतीया ।
दर्शयित्वा	√ दृश् (णिजन्त) + क्त्वाच् ।
आश्रित्य	आ-√श्रि + ल्यप् ।
जलनिमग्नः	जले निमग्नः (सप्तमी तत्पुरुषः) ।
उच्यते	√वृ + लट् ते (कर्मणि) ।
बुद्धिर्यस्य	बुद्धिः + यस्य ।
निर्बुद्धेस्तु	निर्बुद्धेः + तु ।
कौशलेन	कुशलस्य भावः कर्म वा इति कूशल + ष्वज् करणे तृतीया ।
निहत्य	नि- √हन् + ल्यप् ।
व्याघ्रोऽपि	व्याघ्रः + अपि ।
हन्यते	√हन् + लट् ते (कर्मणि) ।
निपातितः	नि- √पत् (णिजन्त) + कत (पुंलिङ्गः) प्रथमाविभक्तौ एकवचने ।

अनुशीलनी [Exercise]

1. प्रसঙ्ग उल्लेख करें नीचेर श्लोकाणि व्याख्या करें :

Explain with reference to the context the following verses :

(क) बुद्धिर्यस्य बलं तस्य निर्बुद्धेस्तु वृथा बलम् ।

कौशलेन हि यत् साध्यं न तत्साध्यं पराक्रमैः ॥

(ख) निहत्य गाः शतं लोके व्याघ्रोऽपि हन्यते स्वयम् ।

महाविक्रमनामापि सिंहो यथा निपातितः ॥

2. पाठेर गङ्गाटि संक्षिप्त आकारे वर्णना करें ।

Narrate in brief the story of this lesson.

3. সিংহ এবং অন্যান্য জন্তুদের মধ্যে কী চুক্তি হয়েছিল ?
What was the agreement between the lion and the other animals?
4. কীভাবে সিংহটির মৃত্যু হয়েছিল ?
How did the lion meet with his death?
5. পাঠটি থেকে তুমি কী নীতিশিক্ষা লাভ করেছে ?
What moral have you learnt from this lesson?
6. নীচের শব্দগুলির ব্যৃপ্তি নির্ণয় কর :
Derive the following words :

প্রতি঵সতি, অহন्, ভবতু, অগচ্ছত, নাস্তি, শ্রুত্বা, বর্ততे, গতঃ।

7. নীচের শব্দগুলির সঞ্চি বিচ্ছেদ কর :
Disjoin the Sandhis in the following words :

বয়মেব, তেনৈব, প্রত্যহম্, এবমেব, সিংহেনোক্তম্, কোঽপি, সোঽঘুনা,
কুপমাপ্রিত্য।

8. নীচের পদগুলির বিভক্তি নির্ণয় কর :
Account for the case-endings in the following words :

মহাবিক্রমেণ, অপেণ, তুর্ণম্, পরাক্রমৈঃ, ব্যাঘঃ।

9. নীচের অব্যয়গুলি প্রয়োগ করে বাক্য রচনা কর :
Frame sentences using the followingअव्यय s :

পুরা, ততঃ, একদা, অদ্য, তথাপি, তদা, তথাপি, ইতি, নূনম্, অধুনা, হি,
অপি, যথা।

10. সংস্কৃতে অনুবাদ কর :
Translate into sanskrit.

(a) দশরথ অযোধ্যার রাজা ছিলেন।

Dasharatha was the king of Ayodhya.

(b) তাঁহার চারজন পুত্র ছিল।

He had four sons.

(c) বাল্মীকি রামায়ন রচনা করেছিলেন।

Valmiki composed the Ramayana.

টীকা [Notes]

(1) পञ্চতন্ত্র : সংস্কৃত গদ্যসহিতের অভিনব নির্দশন পথওতন্ত্র। বিভিন্ন পশু-পক্ষী, জীবজন্মের গল্প তথা জীবজন্মের কথোপকথনের মাধ্যমে নীতিমূলক শিক্ষা প্রদান করা হয়েছে। মহিলারোপ্য নগরের রাজা অমরশক্তির মূর্খ পুত্রের জ্ঞান দানের উদ্দেশ্যে বিষ্ণুশর্মা এই গ্রন্থ রচনা করেছিলেন। পথওতন্ত্র পাঁচটি তন্ত্র অর্থাৎ আখ্যানের সমষ্টি। এই পাঁচটি তন্ত্র যথাক্রমে মিত্রভেদ, মিত্রসংপ্রাপ্তি, কাকোলুকীয়, লঘুপ্রণাশ এবং অপরীক্ষিতকারিতা। ৭০ টি আখ্যানে সমৃদ্ধ গ্রন্থটিতে ৯০০ টি শ্লোক আছে। স্বিন্টপূর্ব প্রথম শতাব্দী থেকে সপ্তম শতাব্দীর মধ্যে রচিত গ্রন্থখনি দেশী-বিদেশী বিভিন্ন ভাষায় অনুদিত হয়েছে।

The **পञ্চতন্ত্র** is a unique example of Sanskrit prose literature. It is a fable comprising lots of stories about birds and animals and their conversations intended to impart moral lessons. The work was written by **বিষ্ণুশর্মা** in order to impart knowledge to the foolish sons of **অমরশক্তি**, the king of the city of **মহিলারোপ্য**. The word 'পञ্চতন্ত্র' means the collection of five তন্ত্র or sections viz. মিত্রভেদ, মিত্রসংপ্রাপ্তি, কাকোলুকীয়, লঘুপ্রণাশ and অপরীক্ষিতকারিতা. The work contains seventy stories and about nine hundred verses. The work belongs to the period from 1st century to 7th century A. D. and has been transtaled into so many languages worldwide.

2. বুদ্ধির প্রশংসা থাকা অন্য শ্লোক একটি :

Another verse praising intelligence is:

ন যত্রাস্তি গতিবায়ো রশ্মীনাং চ বি঵স্বতঃ ।
তত্রাপি প্রবিশাত্যাশু বৃদ্ধির্বৃদ্ধিমত্তাং সদা ॥



সন্দর্ভঃ পাঠঃ

সংস্কৃতভাষায়াঃ আধুনিকপ্রযোগঃ

সংক্ষিতভাষা ভারতবর্ষের সমস্ত ভাষার জননী স্বরূপ। সব রকমের জ্ঞান এবং বিষয়বস্তু সংস্কৃত গ্রন্থে আলোচিত হয়েছে। অবশ্য সংস্কৃত ভাষাকে আধুনিক ভাষার পে ও ব্যবহার করা যায়। সহজভাবে সংস্কৃতে কথোপকথন অথবা আধুনিক বিষয়বস্তু আলোচনা করার উদ্দেশ্যে পাঠটি প্রস্তুত করা হয়েছে।

Sanskrit is the mother of almost all Indian languages. Almost all branches of knowledge and matters of facts have been treated in Sanskrit books. However, Sanskrit can be used as a modern language also. The purpose of this lesson is to show how Sanskrit can be used in a simple way to hold a conversation or to deal with a modern topic too.

শুভঙ্কুরঃ— মহাশয়, সিংহশাশকযোরূপাখ্যানম् । অস্মাভিঃ । শ্রুতম্ । তস্মিন্
তপাখ্যানে সিংহোঽপি মানুষ ইব প্রশং করোতি । শাশকোঽপি মানববত্
কথাং কথযতি । এতত् সর্বমতীব প্রাচীনম্ । তত্ কিং সংস্কৃতে সর্ব
বস্তু পুরাতনমেব ভবতি ? আধুনিক কিঞ্চিদপি সংস্কৃতে ভবিতুং
নার্হতি কিম् ?

শিক্ষকঃ—কিং নহি । সংস্কৃতেঽপি আধুনিক বস্তু ভবিতুমহত্যেব । কিন্তু কিং
বা বস্তু আধুনিকম্ কিংবা বস্তু প্রাচীনম্ ইতি প্রশ্নঃ সমাযাতি ।
যশোধরে, অস্য প্রশ্নস্য সমাধানং কর্তৃ শক্তোষি কিম্ ?

यशोधरा : देव, अधुना यद् भवति तदेव आधुनिकम्। अर्थाद् वर्तमाने काले यद् धट्टे तदेव आधुनिकम्। किन्तु, अद्य यद् आधुनिकं तदेव श्वः प्राचीनं भविष्यति। वैदिकयुगस्य दिनं प्राचीनम् आसीत् अथ च कालिदासस्य समसामयिकं वस्तु कालिदासं प्रति आधुनिकम् एव आसीत्। किन्तु अद्य अस्माकं कृते वैदिकमपि प्राचीनं कालिदासेन कृतमपि प्राचीनम्। तथापि द्वितीयविश्व-समरादनन्तरं यद् यद् भवति तत् तदेव आधुनिकम्।

मानवेन्द्रः : देव, यशोधरायाः मतं समर्थनयोग्यं न भवति। द्वितीयविश्वयुद्धकालेऽपि दूरदर्शनादीनि आधुनिकानि वस्तूनि नासन्। अत एव द्वितीयविश्वयुद्धस्य कालोऽपि प्राचीनकाल एव।

अनुराधा: महाशय, मानवेन्द्रस्य मतेन यदा दुरदर्शनं नासीत् तदा मम मतेन दूरभाषयन्त्रमासीत् तथा रेडियन्त्रमपि आसीत्। अत एव मानवेन्द्रस्य मतं युक्तियुक्तं न भवति।

भास्करः: गुरुदेव, किं वा आधुनिकं किं वा प्राचीनम् इति प्रश्नः अतीव जटिलः। अतः अद्य एव यद् यद् भवति तत् तदेव आधुनिकं भवतु।

वेदरता: महाशय, अहमपि किञ्चिद् वक्तुमिच्छामि। अद्य एव यद् यद् भवति तस्य विवरणम् अद्य प्रातः आकाशवाणीतः प्रसारितासु वार्तासु प्राप्तम्। आकाशवाणीतः प्रसारिताः वार्ताः संस्कृते अपि भवन्ति। आङ्गलभाषायां प्रसारितायां वार्तायां यद् यद् विवरणं प्रदत्तं भवति तत् तदेव संस्कृतभाषायां प्रसारितायां वार्तायामपि श्रूयते। अतः आधुनिकमपि वस्तु संस्कृते भवितुम् अर्हति।

शिक्षकः: साधु भणितम्। आकाशवाणीतः प्रसारितायां वार्तायाम् आधुनिकविज्ञानविषयकं वृत्तमपि स्थानं लभते। अत्याधुनिकस्य राजनैतिकष्य विषयस्यापि विवरणं संस्कृतभाषायां बहूनि आधुनिकवार्तापत्राण्यपि सन्ति। अतः आधुनिकं यत्किञ्चिदपि संस्कृते भवितुमर्हति।

शब्दार्थ (Word Meaning)

पुरातनम्	प्राचीन, ancient
समायाति	উদ्धিত হওয়া, উদ্ভূত হওয়া, arises
अधुना	এখন, now
अद्य	আজ, to-day
শ्वः	আগামীকাল, tomorrow
समसामयिकम्	একইসময়ের, contemporary, happening at the same time
कृतम्	রচনা, composition, creation
समर	যুদ্ধ, war, battle
प्रातः	সকাল, প্রভাত, morning
वार्ता:	খবর, সংবাদ, news
आংগুলভাষা	ইংরাজীভাষা, english language
सাধु	ভাল, উপযুক্ত, good, right
वृत्तम्	বর্ণনা, description
बहूनि	অনেক, প্রচুর, many
अतः	অতএব, সেইজন্য, there fore

पाठ्यभित्रिक ब्याकरण (Textual Grammar)

सिंहोऽपि	सिंहः + अपि ।
सर्वमतीव	सर्वम् + अति + इव ।
भवितुम्	√भू + तुमुन् ।
भवितुमर्हत्येव	भवितुम् + अर्हति + एव ।
शक्नोषि	√ शक् + लट् सि ।
अस्माभिः	अनुक्ते कर्त्तरि तृतीया ।
आसीत्	√ अस् + लड्द ।
समसामयिकम्	समः समयः = समसमयः (कर्मधारय) समसमयः + ष्णिक प्रत्ययः ।
द्वितीयविश्वसमरादनलम्	द्वितीयविश्वसमरात् + अनन्तरम् ।

द्वितीयविश्वसमरात् विश्वव्यापी समरः = विश्वसमरः (मध्यपदलोपी कर्मघारयः), द्वितीयः विश्वसमरः (कर्मघारयः) तस्मात् ।

समर्थनयोग्यम्	समर्थनस्य योग्मम् (षष्ठी तत्पुरुषः) ।
भवतु	√भू + लोट् तु ।
इच्छामि	√इष् + लट् मि ।
वक्तुम्	√वच् + तुमुन् ।
रेडियन्त्रम्	रेडियनामकं यन्त्रम् (मध्यपदलोपी कर्मघारयः) ।
युक्तियुत्सम्	युक्त्या युक्तम् (तृतीया तत्पुरुषः)
वार्तायामपि	वार्तायाम् + अपि ।
श्रूयते	√श्रू + लट् ते (कर्मणि) ।
अर्हति	√अर्ह + लट् ति ।
लभते	√लभ् + लट् ते ।
आधुनिकवार्तापत्राण्यपि	वार्ताविषयकानि पत्राणि (मध्यपदलोपी कर्मधारयः), अधुना भवम् इति अधुना + षिक् आधुनिकम् ।
आधुनिकवा-तापत्राणि (कर्मधारयः) आधुनिकवा-तोपत्राणि + अपि ।	
सन्ति:	अस् + लट् अन्ति ।

ଅନୁଶୀଳନୀ [Exercise]

1. ନିଜଲିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଲିର ଉତ୍ତର ଦାଓ :

Answer the following questions :

(a) “ଅସ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନସ୍ୟ ସମାଧାନଂ କର୍ତ୍ତୁ ଶକ୍ତୋଷି କିମ୍?”

ଉଚ୍ଚିତ୍ତି କେ, କାକେ କରେଛିଲ ? ଏଥାନେ କୀ ପ୍ରଶ୍ନର ଉଲ୍ଲେଖ କରା ହେଯାଇଛି ?

Who said this and to whom was it said? What is the “ପ୍ରଶ୍ନ” referred to here?

(b) ପାଠ୍ଯଚିତ୍ରରେ ମାନବେନ୍ଦ୍ର କୀ ମତ ପ୍ରକାଶ କରେଛେ ? ଯଶୋଧରା କୀ ଯୁକ୍ତି ଦେଖିଯେ ସେଇ ମତ ଖଣ୍ଡନ କରେଛେ ?

What opinion does Manabendra express in this lesson? What arguments are advanced by Yashodhara to that opinion?

(c) ବେଦର୍ତ୍ତ କୀ ଯୁକ୍ତି ଦେଖିଯେ ବଲେଛିଲ ଆଧୁନିକ ଯେ କୋନ କଥା ସଂକ୍ଷିତ

ভাষার মাধ্যমে প্রকাশ করতে পারা যায় ?

How does Vedarata argue that any modern subject can be communicated through the medium of Sanskrit language?

2. নীচের শব্দগুলির সংস্কৃত প্রতিশব্দ লেখ :

Give the Sanskrit equivalents of the following words :

পুরাতনম्, কৃতম্, অনন্তরম্, প্রদত্তম্, ভণিতম্, বৃত্তম্।

3. নীচের পদগুলির ব্যৃৎপত্তি নির্ণয় কর :

Derive the following words :

শ্঵তম্, করোতি, ভবতি, ঘটতে, ভবিষ্যতি, কৃতম্, আসন্, ভণিতম্।

4. নীচের বাক্যগুলির বাচ্য পরিবর্তন কর :

Change the voice of the following sentences :

(a) উপাঞ্চানম্ অস্মাভিঃ শ্঵তম্।

(b) সাধু ভণিতম্।

5. নীচের পদগুলির সাহায্যে বাক্য রচনা কর :

Frame sentences with the following words :

ইতি, এতত্, কিম্, কিন্তু, তত্, প্রাচীনম্, অথ, প্রতি, প্রাপ্তম্।

6. সংস্কৃতে অনুবাদ কর।

Translate into sanskrit :

(a) সংস্কৃত অতি মধুর ভাষা।

Sanskrit is a very sweet language.

(b) ইহা প্রায় সমস্ত ভারতীয় ভাষার মাতৃ।

It is the mother of almost all Indian languages.

(c) শিক্ষকদের সকলে শ্রদ্ধা করে।

The teachers are honoured by all.

(d) তাঁহারা আমাদের জ্ঞান দান করেন।

They impart knowledge to us.



অষ্টমঃ পাঠঃ “ঘিৰু” উত্সবঃ



ভূমিকা

বিহু অসমের জাতীয় উৎসব। জাতি-বর্ণ নির্বিশেষে অসমীয়াসী এই উৎসব পালন করে। বিহু উৎসবকে বাদ দিয়ে অসমীয়া জাতীয় জীবনের কল্পনা অসম্ভব। বিহু তিন প্রকারের — রঙালী বিহু, কঙালী বিহু ও ভোগালী বিহু। অসমের জাতীয় উৎসব হিসাবে পাঠ্টিতে বিহুর গুরুত্ব এবং বৈশিষ্ট্য সংক্ষিপ্তভাবে আলোচনা করা হয়েছে।

Introduction

Bihu is the national festival of Assam. It is celebrated by all people of Assam irrespective of caste and creed. One cannot imagine the Assamese national life without Bihu. This festival has three forms –Rongali Bihu, Kongali Bihu, and Bhogali Bihu. In this lesson, the importance as well as significance of Bihu as a national festival of Assam has been discussed in brief.

“बिहु”- उत्सव

असमराज्ये उद्यापिते विभिन्नेषु उत्सवेषु ‘बिहु’- इति उत्सवः एव प्रधानः समग्रे भारतवर्षे ‘बिहु’ इति उत्सव एव असमीयाजातेः परिचायकरूपेण सुविदितः। केचन पण्डिताः मन्यन्ते यत् संस्कृत - ‘बिषुव’ शब्दादेव ‘बिहु’-शब्दस्य उत्पत्तिः। अन्ये वदन्ति यत् ‘वडो’-भाषायाः ‘बेख्यु’- इति शब्दात् एव ‘बिहु’ शब्दस्य उत्पत्तिर्जायते। तद् यद्वा तद्वा भवतु, ‘बिहु’ तावद् असमराज्यस्य जातीयोत्सवः। अयम् उत्सवः असमीयाजातेः जीवितमिव प्रेष्ठम्। बिहुं विहाय असमीया सभ्यता संस्कृतिः अपि शून्या इव प्रतिभाति।

‘बिहु’- उत्सवः त्रिविधः, यथा बहाग-‘बिहु’, ‘काति बिहु’, ‘माघ-बिहु’ चेति। सर्वथा अयं ‘बिहु’-उत्सवः असमीयाजनानां कृषिकर्मणा सह सम्बद्धः।

एतेषु त्रिषु ‘बिहु’- उत्सवेषु ‘बहाग-बिहु’: अतीव सुप्रसिद्धः वर्तते। आनन्दस्य उत्सवः अयम् असमीयाभाषायां ‘रडली-बिहु’ नामा सुविदितः। तत्र चैत्र-वैशाख-मासयोः संक्रान्ति-दिवसे नदी-जलाशयादिषु गीतमाध्यमेन गो-स्नानं कारयित्वा ‘गो-बिहु’ ‘गरु-बिहु’ वा अनुष्ठीयते। ततः वैशाखमासस्य प्रथमदिवसे देवपूजनम् आत्मीयजनानां सत्कारः च क्रियते। अतः दिवसोऽयम् ‘मानुह-बिहु’ इति कथ्यते। ततोऽपरे दिवसे ‘चेरा बिहु’ अनुष्ठितो भवति।

वस्तुतस्तु समग्रे एव भारतवर्षे विभिन्नप्रथया अस्यां विषुव-संक्रान्तौ नव-

वर्षस्य स्वागतसम्भाषणं क्रियते । असमराज्ये तावत् सर्वत्र नृत्य-गीत-वाद्यादीनां माध्यमेन पूर्णाङ्गतया उत्सवोऽयम् उद्यापितो भवति । अस्मिन् उत्सवे समागतं नव-वर्ष सर्वेषां कृते सुख-समृद्धिकरम् आनन्दकरं च भवेदिति जनाः परस्परं कामयन्ते । अपि च जनाः ‘बिहुवान्’- नामकं नव-वस्त्रं प्रदाय परस्परं शुभकामनां निवेदयन्ति । बिहुनृत्ये तावत् ढोल-पेपा-टका-गगणा-वाँही प्रभृतीनां वाद्ययन्त्राणां भूयान् व्यवहारः दृश्यते ।

‘कातिबिहु’- अत्सवस्तु आश्विन-कार्तिकमासयोः संक्रान्तिदिने उद्यापितो भवति । अत्र चावसरे लक्ष्मीदेव्याः आमन्त्रणार्थं गृहे गृहे दीपप्रज्वलनं क्रियते । व्रीहिणां वृद्धिकामनया धूप-दीप-नैवेद्यप्रदानेन कृषिक्षेत्रे च लक्ष्मीदेवी पूजिता भवति । ‘कातिबिहु’ ‘कडालीबिहु’ इति नामापि ज्ञायते ।

कृषिफलानाम् आहरणात् अनन्तरम् पौष-माघमासयोः संक्रान्तौ (मकरसंक्रान्तौ) ‘माघ-बिहु’ अथवा ‘भोगाली-बिहु’ उत्सवस्य आयोजनं भवति । अस्मिन् काले कृषिकर्मणः फललाभेन जनाः आनन्दिताः भवन्ति । अतः उत्सवे अस्मिन् भोजने विशेषं महत्वं विद्यते । शीतकाले उद्यापिते अस्मिन् उत्सवे क्षेत्र-मन्दिरप्राङ्गणादिषु ‘भेलागृहे’ ‘मेजिगृहे’ वा नूतनैः तिल-माष-तण्डुलैः ‘अग्निपूजा’ अपि क्रियते । अनन्तरं जनाः सम्रीत्या भोजनादिकं कुर्वन्ति कारयन्ति च ।

एवमादिक्रमेण असमप्रदेशे ‘बिहु’-उत्सवः महता आडम्बरेण उद्यापितो भवति ।

शब्दार्थ (Word Meaning)

उत्सवः	उৎसव वा पर्व, festival
परिचायकः	परिचायक, that which identifies
सुविदितः	सुपरिचित, well-known
संक्रान्तिदिवसे	संक्रान्ति दिन, on the day between the two months,
गो-स्नानम्	गरुके श्वान कराना, act of taking bath to the cows.

কারযিত্বা	করানো, being done by
অনুষ্ঠীয়তে	পালন করা বা উদ্ঘাপন করা celebrated, obseved
কথ্যতে	বলা হয়, is said
বস্তুতস্তু	প্রকৃতার্থে, in fact
বিভিন্ন প্রথম্যা	ভিন্ন ভিন্ন প্রথা অনুসারে, in different ways
স্বাগত-সম্ভাষণম্	সাদর-সভাষণ, welcome address
ভবেত্	হউক, expeced to be
কামযন্তে	কামনা করে, expect
পরস্পরম্	পরম্পর, each other
নববস্ত্রপ্রদানেন	নববস্ত্র দান করে, with the gift of a new cloth
নিবেদযন্তি	জানায়, প্রকাশ করে, express
দীপ-প্রজ্বলনম্	বাতি প্রজ্বলন, lighting of earthen lamp etc,
গ্রীহিণাম্	ধানগুলি, of paddys
কারযতি	করায়, get done (by others).
পূজিতা	পূজিত হয়, is worshipped
আহরণাদ् অনন্তরম্	ফসল কেটে গোলায় রাখা, after harvesting.
আয়োজনম্	প্রস্তুতি, arrangements/preparations
মহত্বম্	গুরুত্ব, প্রাধান্য, importance

পাঠভিত্তিক ব্যাকরণ (Textual Grammar)

উত্সব:	উত্- √সু + অপ্
সুপ্রসিদ্ধ:	সু + প্র-√সিধ্+ক্ত (পুঁ) প্রথমা বিভক্তৌ একবচনে
মন্যন্তে	√ মন্ + কর্মণি লট্ অন্তে।
উত্পত্তি:	উত্- √ পত্ + কিতন् (স্ত্রী) + সু।
জায়তে	√ জন্ ()(আত্মনে.)লট্ তে।
বিহায়	বি-√ হা + ল্যপ্।
প্রতিভাতি	প্রতি-√ ভা +লট্ তি।

कृषिकर्मणा	‘सह’ योगे तृतीया वि. ।
सम्बद्धः	सम्- √ वह + क्त (पुं) प्रथमावि., एकवचने ।
सुविदितः	सु- √ विद् + क्त भावे (पुं) प्रथमा वि. एकवचने ।
गो-स्नानम्	गवां स्नानम् (षष्ठी तत्पुरुषः:) ।
कारयित्वा	√ कृ + णिच् + कत्वाच् ।
अनुष्टीयते	अनु- √ स्था + कर्मणि लट् ते ।
ततोऽपरदिवसे	ततः+अपरदिवसे । अपरः दिवसः (कर्मघारयः) भवेदिति = भवेत् + इति ।
अनुष्ठितः	अनु- √ स्था + क्त भावे (पुं) प्रथमा एकवचने ।
कामयन्ते	√ कम् (चुरादि आत्मने) लट् अन्ते ।
पालनीयः	√ पाल् + अनीयर् (पुं) सु ।
आमन्त्रणार्थम्	आ- √ मन्त्र् + अनट् आमन्त्रणम् । आमन्त्रणाय इदम् (नित्य समासः:) ।
प्रदीपज्वलनम्	प्रदीपानाम् ज्वलनम् (षष्ठी तत्पुरुषः:) ।
पूजिता	√ पूज् + कर्मणि क्त + (स्त्री.) आप् ।
आयोजनम्	आ- √ युज् + अनट् (क्ली.) सु ।
अग्निपूजा	अग्नेः पूजा (षष्ठी तत्पुरुषः:) ।
कारयन्ति	√ कृ + णिच् + लट् अन्ति ।
आहरणात्	अपादाने पञ्चमी ।
विद्यते	√ विद् + कर्मणि लट् ते ।
महत्वम्	महत् + त्व (क्ली.) अम् ।

लक्षणीय [Notes]

বিহু উৎসবের সময় অসমীয়া জনগণ পরম্পরাগত ভাবে নাহর গাছের পাতায় নীচে উল্লেখ করা মন্ত্রটি লিখে গৃহের প্রবেশদ্বারে ঝুলিয়ে রাখে।
মন্ত্রটি হচ্ছে —

দেব দেব মহাদেব নীলগ্রীব জটাঘর ।

বাত-বৃষ্টী হর দেবছু মহাদেব নমোঽস্তুতে ॥

সেভাবে মাঘবিহুর দিন অতি প্রত্যয়ে সকলে নতুন ধানের চাল, তিল ও

মাঘকলাই দিয়ে মেজির আগুনে অগ্নি পূজা করে।

প্রথমে মেজি প্রদক্ষিণ করে অগ্নি সংযোগ করে তারপর নীচের মন্ত্রটি
পাঠ করে পূজা করে —

অগ্নিং প্রজ্বলিতং বন্দে চাতুর্঵েদং হৃতাশনম্।
সুবর্ণ-বর্ণমমলং জ্যোতিরূপায তে নমঃ ॥

The Assamese people, during the period of Bihu festival, traditionally place the leaves of the 'Nahara' tree at the entrance of their house inscribing the following 'Mantra' on it.

দেব দেব মহাদেব নীলগীব জয়াঘৰ।
বাত-বৃষ্টী হর দেবহু মহাদেব নমোস্তুতে ॥

Moreover, moving round the Meji, the Fire god Agni is worshipped with fresh rice, sesamum etc. on the very dawn of the 'Magh-Bihu' in the fire of 'Meji' chanting the following prayer :

অগ্নিং প্রজ্বলিতং বন্দে চাতুর্঵েদং হৃতাশনম্।
সুবর্ণ-বর্ণমমলং জ্যোতিরূপায তে নমঃ ॥

অনুশীলনী [Exercise]

1. অসমের জাতীয় উৎসব কি ?

What is the National festival of Assam?

2. এই উৎসবের সঙ্গে কীসের সম্পর্ক আছে ?

To which is related this festival?

3. বিহু কত প্রকার ও কি কি ?

What are the different kinds of Bihu?

4. বহাগ বিহুকে 'নববর্ষের স্বাগত উৎসব' বলা যায় নাকি ? যদি যায় কারণ
কী ?

May the Bohag Bihu be called the ' Welcoming festival' of the New year? If so why?

5. বহাগ বিহু কতদিন ধরে চলে ? প্রত্যেক দিনের বিহুকে কি কি নামে জানা
যায় ? (শিক্ষক/অভিভাবকের সাহায্য নেবে)।

For how many days does the Bohag Bihu continue? What are the different names given to these Bihu days? (students may take help of the teachers or the guardians).

6. বহাগ বিহুতে মানুষ নিজের প্রিয় এবং ঘনিষ্ঠদের কীভাবে শুভেচ্ছা জানায় ?

How do people convey their greetings to near and dear ones during the 'Bohag Bihu'?

7. 'কাতি বিহু' কখন পালন করা হয় ?

When do the people celebrate the 'Kati Bihu'?

8. লক্ষ্মীদেবীকে শয়ক্ষেত্রে কী উদ্দেশ্যে ও কীভাবে পূজা করা হয় ?

Why and how do the people worship the goddess Lakshmi in the paddyfields?

9. ভোগালী বিহু সম্বন্ধে যাজান নিজের ভাষায় বিশদভাবে বর্ণনা কর।

Write in details what you know about the 'Bhogali Bihu'.

10. কোন কোন বিহুতে গরু, লক্ষ্মীদেবী ও অগ্নিদেবতার পূজা করা হয় ?

In which 'Bihus' are the cows, goddess Lakshmi and the firegod worshipped?

পাঠের ব্যাকরণভিত্তিক প্রশ্ন Questions on textual grammar

1. নীচের পদগুলির বৃৎপত্তি লেখো :

Give the derivations of the following :

উদাহরণ (eg) কারযতি- √ কৃ + ণিচ् + লট্ তি । ভবতি; বদন্তি; কামযন্তে; বিহায়; করাতি।

2. ব্যাসবাক্য সহ সমাসের নাম লেখো।

Name and expound the Samasas:

জাতীযোত্সবঃ; গোস্নানম্; নববর্ষস্য; প্রদীপজ্বলনম্; অগ্নিপূজা, শুভকামনাম্।

3. নীচে উল্লেখ করা উদাহরণ অনুসারে 'জাতীয' পদের সহিত সম্পর্ক থাকা ৫ টি পদ লেখো।

Write five words related to the word 'জাতীয' as shown below :

उदाहरण (eg), जातीयः उत्सवः = जातीयोत्सवः

4. शुद्ध क्रियापद बेचे वाक्यगुलि सम्पूर्ण कर :

Complete the sentences with the correct form of verbs :

- (क) वालकः विद्यालयं (गच्छन्ति, गच्छति, गच्छामि)।
- (ख) ईश्वरः सर्वत्र (भवन्ति, अस्ति, तिष्ठन्ति)।
- (ग) अहं गृहं (गच्छति, गच्छसि, गच्छामि)।
- (घ) त्वं पुस्तकं (पठति, पठसि, पठामि)।
- (ड) सा गीतं (गायसि, गायामि. गायति)।

5. नीचेर वाक्यगुलिर जन्य प्रश्न गठन कर :

Make questions for the sentences given below :

उदाहरण / eg. : छात्राः विद्यालयं गच्छन्ति ।

Q. छात्राः कुत गच्छन्ति ?

- (अ) कृषीवलः कृषिक्षेत्रं कर्षति ।
- (आ) विहगाः वृक्षे वसन्ति ।
- (इ) पण्डितः शास्त्रं वदति ।
- (ऐ) सैनिकाः युद्धक्षेत्रे युद्धं कुर्वन्ति ।
- (उ) वृक्षाः परोपकाराय फलन्ति ।

6. पाठ्टि थेके क्रियापद खँजे बेर कर ।

Find out the verbs used in this lesson.

7. पाठ्टि थेके सन्धियुक्त पदगुलि खँजे बेर कर :

Find out the words from your lesson that are joined in Sandhi.

8. नीचेर पदगुलिर अर्थ लिखे शिक्षकेर साहाय्ये वाक्य गठन कर ।

Write the meanings of the following words and construct sentences with the help of your teacher.

केचन; अन्ये; अयम् ; कृते ; सत्कारः; दिवसः; काले; अनन्तरम्; जनाः; तत्र; तत; अतएव; अपि ।



নবমঃ পাঠঃ

প্রাচ্যবিদ্যার্ণবঃ কৃষ্ণকান্ত সন্দিকে



ভূমিকা

প্রাচ্য বিদ্যার্ণব অধ্যাপক কৃষ্ণকান্ত সন্দিকে একজন বিশ্ববিশ্রাম্ভ পদ্ধতি ছিলেন। অসমের যোরহাট শহরে তাঁর জন্ম হয়েছিল। তিনি অত্যন্ত মেধাবী ছাত্র ছিলেন। কোলকাতা বিশ্ববিদ্যালয় থেকে সংস্কৃতে (বৈদিক শাখায়) এম. এ. করে তিনি বিলাতে যান এবং লন্ডনের অক্সফোর্ড বিশ্ববিদ্যালয়

থেকে ‘আধুনিক ইতিহাস’ (Modern History) এম. এ. ডিগ্রী লাভ করেন। তারপর তিনি জ্ঞান সাধনায় ব্রতী হয়ে ফরাসী, ল্যাটিন, গ্রীক, জার্মান প্রভৃতি ভাষা শিখে বিশাল পাশ্চাত্য সাহিত্যরাজি অধ্যয়ন করেন। ইউরোপ থেকে ফিরে এসে তিনি যোরহাটের জগন্নাথ বরুৱা মহাবিদ্যালয়ের অধ্যক্ষ পদে বৃত্ত হন। কয়েক বছর পর তিনি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ের প্রথম উপাচার্যের পদ অলঙ্কৃত করেন। সুনিপুন দক্ষতার সঙ্গে তিনি উভয়পদে কার্যনির্বাহ করেছিলেন। সংস্কৃত সাহিত্যের একজন বিদ্বন্ধ পণ্ডিত এবং গবেষক হিসাবে পৃথিবীতে সমাধিক পরিচিতি লাভ করেন। অসমীয়া ভাষা ও সাহিত্যের ক্ষেত্রে তাঁর অবদান যথেষ্ট।

পাঠটিতে তাঁর জীবন ও কৃতিত্বের বিষয়ে অতি সংক্ষিপ্ত আভাস দেওয়া হয়েছে।

Introduction

Professor Krishna Kanta Handiqui, the great Indologist of international repute, was born at Jorhat, Assam. A very brilliant student Krishna Kanta, after passing M.A. in Sanskrit (in Vedic Group) from Calcutta University, left for England and obtained his master's degree in modern History from Oxford University at London. Then he started pursuit of knowledge and as such learnt European languages like French, Latin, Greek and German and studied the vast range of western literature. After his return from Europe, the great scholar was appointed as the Principal of Jagannath Barua College at Jorhat. After some years he was appointed as the first Vice Chancellor of Gauhati University. He excelled in both these assignments. But he is known to the world more as a great scholar and researcher. Along with Sanskrit, he contributed a lot to Assamese language and literature also.

In this lesson is presented a very brief account of the life and works of this great soul.

पाच्यविद्यार्णवः कृष्णकान्त सन्दिकै

असमजनन्याः परमसुसन्तानः प्राच्यविद्यार्णवः कृष्णकान्त सन्दिकैदेवः ईषवीय-अष्टनवत्यधिक-अष्टादशशततम् (१८९८) वर्षस्य जुलाइमासीय-विंशति-दिनांके बुधवासरे असमप्रदेशस्य योरहाटनामकमण्डले जातः। तस्य पितुर्नाम रायवाहादुर दानवीर राधाकान्त सन्दिकै, मातुर्नाम च नारायणी सन्दिकै आसीत्। शिशोः कृष्णकान्तस्य विद्यारम्भः प्रथमम् ‘उच्च इंराजी’ विद्यालये एव सञ्जातः। अल्पे एव वयसि असौ यतीन्द्रनाथ आचार्यस्य तत्त्वावधाने अधीत्य आङ्गलभाषायां तथा संस्कृतभाषायां परां व्युत्पत्तिं लब्धवान्।

घोडशवर्षे असौ योरहाट सर्वकारीय उच्चतर विद्यालये प्रवेशिकापरीक्षां समुत्तीर्य उच्चशिक्षार्थ गुवाहाटीस्थ- कटन महाविद्यालयम् आगतवान्। तत्र परमाभिनिवेशेन अधीत्य आइ.ए. परीक्षाम् उत्तीर्य असौ कलिकतां गतः। संस्कृतमहाविद्यालये अधीत्य असौ सम्मानेन (Honours) सह वि. ए. उपाधिम्, तदनु च एम् ए उपाधिम् अधिगतवान्। तदनन्तरम् १९२० ख्रीष्टाब्दे कृष्णकान्तः लण्डनमहानगरीं गत्वा अक्सफोर्ड विश्वविद्यालये ‘मडार्ण हिष्ट्री’ (आधुनिकेतिहासः) इति विषयम् अधीत्य एम् ए उपाधिं लब्धवान्। एवम् १९२७ ख्रीष्टाब्दपर्यन्तम् इंलेण्ड, फ्रान्स, जार्मनी इति युरोपीयदेशोषु स्थित्वा सन्दिकैदेवः लेटिन, फराची, जार्मनि, रुच, इटालियान, इत्यादि-भाषासु परं पाटवम् अवाप। एवं निरन्तरं ज्ञानसाधनाद्वारा विरलं पाण्डित्यं स्वीकृत्य सन्दिकैदेवः स्वदेशम् आगतवान्। १९२८ ख्रीष्टाब्दे च असौ हेमलता नाम रमणीं परिणीतवान्। ततः असौ योरहाटस्थिवे जगन्नाथ बरुवा महाविद्यालये अध्यक्षरूपेण नियुक्तोऽभवत्। तदनन्तरं गुवाहाटी विश्वविद्यालयस्य प्रतिष्ठापकोपाचार्यरूपेण गौरवमयं पदम् अलंकृतवान्।

‘न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते’ इति शास्त्रवचनं हृदये निधाय इव सन्दिकैदेवः ज्ञानसमुद्रस्य रत्नानि आहर्तु नितरां यत्वान् आसीत्। अत

एव संस्कृतसाहित्यस्य गर्भीर अध्ययने गवेषणाकार्ये चासौ आजीवनम् आत्मानं नियुक्तवान्। तदीय-गवेषणायाः विशेषं फलं तु तत्प्रणीतं ग्रन्थत्रयं भवति, यथा ‘नैषधचरितम्’, ‘यशस्तिलकं तथा भारतीय-संस्कृतिः’, ‘सेतुबन्धम्’ च इति। एषां ग्रन्थानां मूलं तु संस्कृते तथा प्राकृते एव उपलभ्यते। तत्र श्रीहर्षकृतं नैषधचरितं महाकाव्यं तथा च सोमदेव प्रणीतं यशस्तिलकं नाम चम्पुकाव्यं संस्कृतभाषया विरचितमस्ति। प्रवरसेन-विरचितं सेतुबन्धमहाकाव्यं तु महाराष्ट्री नाम प्राकृतभाषायाम् उपलभ्यते। तत्र नैषधचरितं प्रकृत्या एव विदुषां परमौषधमस्ति, उक्तं च “नैषधं विद्वदौषधम्” इति। सन्दिकैदेवेन आङ्ग्लभाषया एषां ग्रन्थायां योऽनुवादः कृतः, यत् च टीकाभाष्यादिकं संयोजितम्, तत्र तेन असामान्यं पाण्डित्यं प्रदर्शितमस्ति। नाना विषयान् अधिकृत्य आङ्ग्लभाषया असमीयभाषया च बहवः गहना निबन्धा अपि तेन प्रणीताः।

सन्दिकैदेवः न केवलं संस्कृत-साहित्ये निष्णातः, अपि तु असमीय-भाषासाहित्ययोः च निष्ठावान् सेवकः आसीत्। तथा च असमसाहित्यसभायाः सप्तदशे अधिवेशने असौ सभापति-पदम् अलंकृत-वान्।

किमधिकम्, स्वकीय ज्ञानगरिम्ना न केवलं भारतवर्षे, अपि तु देशान्तरेषु च अयं महानुभवः परां प्रतिष्ठां लेखे। प्रायः चतुरशीति वर्षाणि जीवित्वा १९८२ ख्रीष्टाब्दे जुन मासस्य सप्तमदिनाके सन्दिकैदेवः वैकुण्ठप्रयाणं कृतवान्।

शब्दार्थ (Word-Meaning)

प्राच्यविद्यार्णवः	प्राच्य जगतेर ज्ञानसागर (कृष्णकान्त सन्दिके देवके प्रदान करा अत्युत्कृष्ट विशेषण), Ocean (as it were) of oriental learning,
असमजनन्याः	असम जननीर, of the mother Assam
परमसुसन्तानः	अति श्रेष्ठ सन्तान, very great or worthy son.
ईषवीय	श्रिष्टधर्माबलस्त्री, Christian
मण्डले	जेलाय, in the district
वयसि	बयसे, at the age

आङ्ग्लभाषायां	इंग्लिशी भाषाय়, in English language.
व्युत्पत्तिं	पारदर्शिता, निपुणता, proficiency.
लब्धवान्	लाभ करिल, obtained
पाटवम्	पटुता, निपुणता, proficiency
सर्वकारीय	सरकारी, Government
समुत्तीर्य	साफल्येर सঙ्गे उत्तीर्ण हওয়া, passing out very successfully
परमाभिनिवेशन	খুব মনোযোগের সঙ্গে, very attentively
निरन्तरं	अविराम, अनवरत, continuously.
परिणीतवान्	বিবাহিত, married
अधीत्य	अध्यযन कরছে, studying
निधाय	স্থাপন করিয়া, চিন্তা করিয়া, deliberating
आहर्तु	সংগ্রহ করতে, to collect.
नितरां	খুব বেশি, very much
विद्वदौषधम्	জ্ঞানীদের জন্য ওষুধ (স্বরূপ), Medicine (as it were) to the learned.
अपि तु	বরং, rather
ज्ञानगिरिमा	জ্ঞানের মহিমায়, by greatness of knowledge.
देशान्तरेषु	অন্য দেশসমূহেও, in other countries also.
महानुभवः	মহাআশা, great souled.
चतुरशीति	চূরাশি, eighty four.

पाठ्यभित्तिक ब्याकरण (Textual Grammar)

प्राच्यविद्यार्थवः:	प्राच्या: च ताः विद्या: च प्राच्यविद्या: (कर्मधारयः:), तासाम् अर्णवः (षष्ठी तत्पुरुषः:)
अष्टनवत्यधिकः:	अष्टनवति + अधिक
परमसुसन्तानः:	शोभनः चासौ सन्तानः, च (कर्मधारयः:), परमः सुसन्तानः: (कर्मधारयः:)
सञ्जातः:	सम्-॑जन् + क (पुंलिगे एकवचने)

অনুশীলনী [Exercise]

1. নীচের প্রশ্নগুলির উত্তর লিখ :

Answer the following questions :

- কৃষ্ণকান্ত সন্দিকের জন্ম কোথায় হয়েছিল ?
Where was Krishna Kanta Handiqui born?
- কৃষ্ণকান্ত সন্দিকের পিতা ও মাতার নাম কি কি ছিল ?
Who were the parents of Krishna Kanta Handiqui?
- কৃষ্ণকান্ত সন্দিকে কি কি গ্রন্থ ইংরাজীতে অনুবাদ করেছিলেন ?
What were the books translated into English by Krishna Kanta Handiqui?
- কৃষ্ণকান্ত সন্দিকের পত্নীর নাম কি ছিল ?
Who was the wife of Krishna Kanta Handiqui?
- “নৈশধচরিতম্” মহাকাব্যের প্রণেতা কে ? মহাকাব্যটিতে কার কাহিনি বর্ণনা করা হয়েছে ?
Who composed the Naishadha Charitam? Whose story is narrated in the epic?
- মহারাষ্ট্রী প্রাকৃতে অনুবাদ করা সন্দিকে দেবের মহাকাব্যটির নাম লিখ।
Name the epic in Maharastri Prakrit translated by Handiqui.

2. নীচের শব্দগুলির ব্যুৎপত্তি নির্ণয় কর :

শান্তি:, জাত:, কৃত্বা, সমাগত্য, অস্তি, ভবতি।

3. নীচের শব্দগুলি দিয়ে বাক্য রচনা কর :

Frame sentences with the following words :

কদাপি, পরম, অতীব, কেবলম, এব।

4. প্রত্যয় কি ? উদাহরণ সহ সংজ্ঞা লিখ— কৃৎপ্রত্যয় এবং তদ্বিত প্রত্যয়।
What are suffixes? Define and illustrate primary and secondary suffixes.

5. নিষ্পন্ন রূপ লিখ :

Give the resulting forms of the following :

ঠখাদ্ + শাত্ + সু (পুঁ), ঠ়জীব্ + কৃত্বাচ্, অঘি + ঠ়ি + ল্যপ্

6. भाव सम्प्रसारण कर।

Expand the idea of the following :

- (a) न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।
- (b) नैषधं विद्वदौषधम् ।

टीका (Notes)

क) श्रीहर्ष : द्वादश शतकेर भारतीय कविगणेर मध्ये श्रीहर्ष सर्वश्रेष्ठ छिलेन। श्रीहर्षेर पितार नाम श्रीहीरा ओ मातार नाम मामल्ला देवी। तिनि कनोजेर राजा बिजयचन्द्र ओ जयचन्द्रेर राजकबि छिलेन।

Shri Harsha was the greatest of all the poets of India in the twelfth century A.D. His father was Shri Hira and mother was Mamalla Devi. He was the court poet of the Kings Bijay Chandra and Jaychandra of Kanauja.

ख) सोमदेव : सोमदेव काश्मीरेर एकजन विख्यात कवि छिलेन। ताँर अवस्थिति छिल एकादश शतके। “बृहत्कथा” अबलम्बने तिनि “कथासरिंसागर” ग्रन्थখनि रचना करेछिलेन।

Somadeva was the famous poet of Kashmir. He belonged to the eleventh century A.D. He authored बृहत् कथा on the basis of कथासरित् सागरम्।

ग) प्रवरसेन : प्रवरसेन कालिदासेर समसामयिक छिलेन। पथम शतके तिनि प्राकृतभाषाय “सेतुबन्ध” महाकाब्य रचना करेछिलेन। प्रवरसेन सबचेये प्राचीन कवि यिनि केबल रामेर विषये वाल्मीकिर रामायनेर सঙ्गे सঙ्गति रेखे महाकाब्य रचना करेछिलेन।

Pravarasena a celebrated poet, is regarded as contemporary to Kalidasa. He composed the Setubandha, an epic in Prakrit language in the fifth century A.D. Pravarasena was the earliest poet to write a Kavya exclusively on the story of Rama in conformity with the Valmiki Ramayana.

घ) महाकाव्यम् : संस्कृत साहित्ये महाकाब्यसमूह विशाल स्थान अधिकार करेआछे। भारतीय परम्पराया रामायन ओ महाभारत महाकाब्यसमूहपे

स्वीकृत । किन्तु संस्कृत अलঙ्कार शास्त्रे एই दुहिखानि प्रस्तुके “इतिहास” बले स्वीकृति देओया हयेछे । या होक ना केन संस्कृत महाकाब्यसमूहेरे उपर एই प्रस्तुखानि गतीर प्रभाव विस्तार करेछे ।

साहित्य दर्पनेरे प्रगेता “विश्वनाथ कविराज” महाकाब्येरे लक्षण निर्धारन करे बलेछें — महाकाब्य एक एकटि सर्गे विभक्त होयाउ उचित एवं सेखाने आटोटिरे बेशि सर्ग थाका प्रयोजन । महाकाब्येरे प्रारंभे इष्टदेवतार प्रनाम, आशीर्वाद अथवा मूल काहिनिर आभाय थाका प्रयोजन । नायकेरे नामे अथवा मूल विषयेरे नामे महाकाब्येरे नामाकरण होयाउ उचित । नायक बीरोचित प्रकृत ओ उचक्षफ्तिय बंशजात होयाउ प्रयोजन । रामायन, महाभारत ओ पुरानेरे उपर भित्ति करे काहिनि अथवा कोनो महे व्यक्तिर जीवन चरित अबलम्बने रचित होयाउ प्रयोजन । प्रकृतिर विस्तृत वर्णना थाका बाञ्छनीय ।

संस्कृत साहित्ये परम्परागत भावे पाँचखानि महाकाब्य आदर्शरूपे स्वीकृत । एই पञ्चमहाकाब्यगुणि यथात्रम् — रघुवंशम्, कुमार सन्तवम् (महाकवि कालिदासेर), किरातार्जुनीयम् (भारविर), शिशुपालवधम् (माघर), नैषधचरितम् (श्रीहर्षेर) ।

The महाकाव्यs or epics constitute a huge volume in Sanskrit literature.

The characteristic features of a महाकाव्य according to the Sahityadarpana of विश्वनाथ कविराज are : a महाकाव्य is composed in cantos (सर्ग) and there will be not less than eight cantos. It should start with a salutation or benediction or a reference to the main subject . It should be named after the main hero or the main theme of the same and so on.

In Sanskrit literature five महाकाव्यs are traditionally regarded as ideal ones and they are namely रघुवंशम् and कुमारसन्तवम् of कालिदास, किरातार्जुनीयम् of भारवि, शिशुपालवधम् of माघ and नैषधचरितम् of श्रीहर्ष.



দশমঃ পাঠঃ

জন্মভূমি:



ভূমিকা

নিজের জন্মগ্রহণ করা স্থান বা দেশকে মাতৃভূমি বলা হয়। ভারতবর্ষ আমাদের মাতৃভূমি। মাতৃভূমির মেঝের আঁচলে জন্মগ্রহণ করে আমরা লালিত-পালিত হয়েছি।

আমাদের জন্মভূমি ভারতের এক অতি গৌরবময় অতীত রয়েছে। মানব জাতির সবচেয়ে। প্রাচীন সাহিত্য ঋকবেদ আমাদের দেশের মুনিখ্যিগণ রচনা করেছিলেন কালক্রমে রচিত মহাকাব্য এবং পুরানসমূহ, সাহিত্য, কলা-সংস্কৃতি, দর্শন, নাট্যশাস্ত্র, ভেষজ বিদ্যা, শল্য চিকিৎসা প্রভৃতি বিভিন্ন বিষয়ের

শাস্ত্রসমূহ এবং বিশাল পরিসরের কাব্য (গদ্য, পদ্য, নাটক) আমাদের মাতৃভূমির গৌরব বৃদ্ধি করেছে।

আমাদের দেশের এখন গৌরব উজ্জ্বল অতীত থকা সত্ত্বেও বৈদেশিক শক্তির আক্রমনের ফলে অবগন্তীয় দুর্গতির সম্মুখীন হতে হয়েছিল এবং কালক্রমে দেশটি শাসকের ভূমিকায় অবতীর্ণ হওয়া ইংরাজ বনিকের অধীনস্থ হয়েছিল। সুযোগ্য মাতা সুযোগ্য সন্তানের জন্মদান করেন। ভারতমাতার মহান সন্তানগন উপলক্ষি করিলেন স্বাধীনতা আমাদের জন্মস্বত্ত্ব অধিকার। সেজন্য তাঁরা মহাত্মা গান্ধী ও অন্যান্যদের নেতৃত্বে ইংরেজ শাসনমুক্ত হবার জন্য অহিংস আন্দোলনের সূচনা করেন। ইংরাজ শাসকদের বন্দুকের সামনে অনেক মহৎ ও মূল্যবান জীবন বিসর্জন দেবার পর ১৯৪৭ সালের ১৫ আগস্ট মাতৃভূমি আবার স্বাধীনতা ফিরে পায়।

এখন আমাদের প্রধান কর্তব্য ও দায়িত্ব হচ্ছে মাতৃভূমিকে শক্তির হাত থেকে সুরক্ষিত রাখা ও জন্মভূমির সর্বাঙ্গীন উন্নতি সাধন।

[Introduction]

Motherland is the land or country where we are born. India is our motherland. We are born and brought up in the midst of affectionate lap of our motherland.

Our motherland (India) has a very glorious past. The Rigveda, the oldest literary work of mankind was composed by our great seers. Subsequently the great Epics and Puranas, various treatises on literature, art and culture, philosophy, dramaturgy, medicine, surgery (both human and animal) and a vast range of poetic works came to add to the glory of our motherland.

But in spite of her glorious past, our country came to suffer set backs from time to time because of invasions by enemies and subsequently came to be subjugated by the British traders turned rulers. A worthy mother begets worthy sons. The noble sons of our motherland realised that freedom is our birthright. So they started the non-violence movement under the helm of Mahatma Gandhi and his followers to thwart the British rule. After

sacrificing many noble and valuable lives at the gunpoint of the British rulers, our country regained her freedom on 15th August, 1947.

It is our prime duty and responsibility to protect our motherland from her enemies and to work for her all round development.

जन्मभूमि:

भारतम् अथवा भारतवर्षम् अस्माकम् जन्मभूमिः । जननी इव जन्मभूमिरपि अस्माकं पूजनीया भवति । वयम् अत्र देशे जाताः वसामः च । अत्र च उषित्वा सर्वं सुखं लभामहे । अस्यैव देशस्य जलेन वायुना फल-मूल-शस्यादिभिः च वयं परिपुष्टाः परितुष्टाः हष्टाः च भवामः ।

इयं भारतजननी अस्माकं कृते नानाविधानि वस्तुनि उत्पादयति, तद् यथा वृक्षलताभ्यः काष्ठानि तथा औषधानि, जलात् मत्स्यादयः तथा जलविद्युत्, पर्वतेभ्यः शैलजानि द्रव्याणि, खनित्रेभ्यः अङ्गारमृत्रिका-पेट्रोल-स्वर्णादि वस्तु जातानि, सागरेभ्यः बहुमूल्यानि रत्नानि इत्यादि ।

अस्माकं भारतं जगति एव प्रसिद्धं वर्तते । अस्मदीया या सभ्यता, सा पाश्चात्य-रोमाण-सभ्यातायाः अपि प्राचीनतराऽस्ति । संस्कृतं तथा संस्कृतिः भारतवर्षस्य द्वे प्रतिष्ठे स्तः । संस्कृतभाषया अत्र विरचितः ऋग्वेदः समग्रायाः पृथिव्याः एव प्राचीनतमः ग्रन्थः । अन्ये च शतसहस्रशः ग्रन्थाः कविमनीषिभिः युगे युगे प्रणीताः जाताः, तद् यथा रामायणम्, महाभारतम्, गीता, भागवतादिपुराणानि, आयुर्वेदः, व्याकरणम्, ज्योतिर्विद्या, नाट्यशास्त्रम्, दर्शनानि, काव्यानाटकादीनि च । एवं बहुविषयाः सन्ति ये चापि भारतस्य गौरवाय भवन्ति ।

स्वदेशः सर्वेषां कृते सुख-शान्तिदायकः भवति । उक्तं च ‘स्वदेशे यादृशी शान्तिः देशान्तरे न तादृशी’ । इति ।

अस्मदेशस्य प्रशंसा मनुसंहितायां प्रोक्ता यथा-

एतदेश-प्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनः ।

स्वं स्वं चरित्रं शिक्षेन् पृथिव्यां सर्वमानवाः ॥

परन्तु एवं गौरवान्वितोऽपि अयम् अस्माकं देशः अन्तर्देशीयनृपतीनाम् अनैक्याद् वैरीभावात् च ईशवीये २७५७ तमे वर्षे आंगलानां वशंगतः । अनन्तरं

खुष्टीये १९४७ तमे वर्षे तु भारतवर्ष पुनः स्वाधीनताम् अलभत ।

स्वाधीनता अस्माकं जन्मगतोऽधिकारः । वयं भारतवर्षस्य सन्तानाः सर्वदा सर्वोपायैः शत्रुभ्यः देशमिमं रक्षिष्यामः, अस्य च गौरवं संवर्धयितुं यत्नं करिष्यामः । उक्तं च स्वर्गते: डॉ मुकुन्द माधव शर्मामहाभागैः:-

काम्यः सदा स्वदेशस्य गरिमा लघिमा न हि ।

महात्मा स भवेद् यः स्याद् देशसेवा-परायणः ॥

अस्माभिः सर्वदा स्मरणीयं यत्,

भूमेर्गरीयसी माता स्वर्गादुच्चतरः पिता ।

जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी ॥

शब्दार्थ (Word Meaning)

जाता:	जन्मथ्येण कराँ, are born
वसामः:	जीवित, वास कराँ, living
उषित्वा	वास करिया, (by) living
लभामहे	लाभ करि, attain, derive
वायुना	वायु द्वारा, with/ by air
परिपुष्टः	परिपूर्ण होया, nourished well
हृष्टाः	सन्तुष्ट होया, become pleased
मत्स्यादयः:	माछ ओ अन्यान् जलज प्राणी, fish and other water animals etc
अडारमृतिका	कड़ला, coal
रोमाणसभ्यातायाः	रोमान सभ्यताथेकेओ, than Roman civilization
ज्योतिर्विद्या	ज्योतिर्विद्या, astronomy
गौरवाय	गोरवेर कारण, add to the glory (of)
देशान्तरे	अन्य देश, in other country
तादृशी	सेहेलप, like that
अग्रजन्मनः	सकाशात् अथज थेके, from the predecessors
शिक्षेन्	शेखा उचित, should learn
गरीयसी	बहु, greater

उच्चतरः	ऊच्चज्ज्ञ, higher
प्रसूत	जन्मथहण करा, born
गरिमा	गुरुत्व, greatness
लघिमा	लघुत्तम, lightness
अनैक्यात्	अनैकेक्यर फले, due to lack of unity
वैरीभावात्	शक्रतार फले, as a result of enmity
वशंगतः	अधीनस्त् हयोछिल, was subjugated
सन्तानः	सन्तानगण, the offsprings
शत्रुभ्यः	शक्र थेके, from the enemies

पार्श्वभित्तिक व्याकरण (Textual Grammar)

- जाता _____ √जन् + क्त् (पुं) प्रथमा बहुवचने ।
- वसामः _____ √ वस् + लट् मस् (उत्तमपुरुष बहुवचने)
- उषित्वा _____ √ वस् + कत्वाच् ।
- लभामहे _____ √ लभ् (अत्माने.) + लट् उत्तमपुरुष /बहुवचन ।
- उत्पन्नेन _____ उत् - √ पद् + क्त + करणे इया ।
- भवामः _____ √ भु + लट् उत्तम पुरुष बहुवचने ।
- गौरवाय _____ निमित्तार्थे ४ र्थी विभक्तिः ।
- तस्माद् _____ हेत्वर्थे पञ्चमी विभक्तिः ।
- शिक्षेन् _____ √ शिक्ष् (आत्मने-) + विधिलिङ् इरन् ।
- गरीयसी _____ गुरु + ईयसुन् + (स्त्री) प्रथमा एकवचने ।
- उच्चतरः _____ उच्च + तरप् + (पुं) प्रथमा एकवचने ।
- स्वर्गाद् _____ अपेक्षार्थे ५मी ।
- गरिमा _____ गुरु + इमनिच् (स्त्री) प्रथमा एकवचने ।
- भवेत् _____ √ भु + विधिलिङ् यात् ।
- स्यात् _____ √ अस् + विधिलिङ् यात् ।
- अनैक्यात्, वैरीभावात् _____ हेतौ पञ्चमी ।
- अभवत् _____ √ भु + लङ् द ।
- अलभत _____ √ भु + लङ् त ।

শনুভ্যঃ _____ অপাদানে পঙ্গমী বিভক্তিঃ ।
 রক্ষিষ্যামঃ _____ √ রক্ষ + লৃট স্যামঃ ।

অনুশীলনী [Exercise]

1. জন্মভূমিকে কার সঙ্গে তুলনা করা হয়েছে ?
 With whom is motherland compared to?
2. জন্মভূমিতে আমি কি কি সুখ লাভ করি ?
 What kind of happiness do we derive in the motherland?
3. কয়েকজন মহৎ লোকের নাথ লেখো যাঁদের রচনারাজির দ্বারা ভারতের গৌরব বৃদ্ধি পেয়েছিল ?
 Write the names of some noble persons whose writings have added to the fame of India.
4. মনুসংহিতা কে রচনা করেছিলেন ?
 Write the name of the writer of the Manusamhita.
5. ভারতবর্ষ ইংরাজদের অধীনস্থ হবার কারণ কী ছিল ?
 Give the reason why India had to go under the British rule?
6. ভারতের সুরক্ষার জন্য আমাদের কি করা উচিত ?
 What should we do for the protection of India?
7. নিচে উল্লেখিত গ্রন্থগুলির রচয়িতার নাম লেখো :
 Write the names of the authors of the following works :
 রামাযণম্; মহাভারতম্; গীতা; ভাগবতম্; নাট্যশাস্ত্রম্।

টীকা [Note]

Rig Veda : ভারতীয় ঋষিসকলের মুখনিস্ত ঋগবেদ হৈয়েছে পৃথিবীর ভিতরে প্রথম ধর্মগ্রন্থ। এই বেদ চারটি, ১। ঋগবেদ, ২। যজুর্বেদ, ৩। সামবেদ আৰু ৪। অথর্ববেদ। ঋগবেদে প্রথম ১০৫০০ মন্ত্র আছে, যেখানে নানা দেবদেবীর স্তুতির বাহরেও অনেক বিষয় বস্তুর চৰ্চা পাওয়া যায়।

The Rigveda is the earliest work of Indian seers presented to the human society. The Vedas are four in number. They are – (1) The Rig Veda, (2) The Yajurveda, (3) The Samaveda and (4) The Atharva Veda. The Rigveda has about 10500 mantras or verses containing praises of different gods and goddesses and also varied topics.

Vyasa : The full name of Maharshi Vyasa is Sri Krishna Dvaipayana Vyasa.

As he compiled the Vedas he is also Known as 'Veda Vyasa' also. He composed the Mahabharata and compiled the eighteen Puranas too.

Darsana Shastra : The treatises written on the doctrine of philosophy are called Darsana Shastras. In India, the Philosophical systems that believe in the authority of Vedas are known as Astika Darsanas, and those which do not believe in the same are known as Nastika Darsanas. They are the Bauddha, the Jaina and the CArvaka.

Naty-a-Sastra : Kavya sastra was composed by sage Bharata. It is a treatise on dramas in Sanskrit.

Kavya : Works on prose and poetry like हर्षचरित, कादम्बरी of Banabhatta and कुमारसम्भवम्, रघुवंशम् and मेघदूतम् of poet Kalidasa and so on.

‘स्वदेशो साहशी.....’ – this line has been taken from “स्तुतिप्रशस्तिमञ्जरी” of late Professor Mukunda Madhava Sharma.

ব্যাস— একজন সুপ্রসিদ্ধ ঋষি। ব্যাসদেবের পিতার নাম পরাশর এবং মাতার নাম সত্যবতী। তিনি প্রথমে কৃষ্ণ দৈপ্যায়ন নামে খ্যাত ছিলেন, যেহেতু তিনি বৈদ কয়টি বর্তমান রূপে সম্পাদনা করেছেন বলে শাস্ত্রজ্ঞ গণের অভিমত। ব্যাসদেবকে মহাভারত এবং পুরাণসমূহের প্রধেনা বলা হয়।

Vyasa– He was a celebrated sage. He was the son of Parashara by Satyanvati. As first he was called Krishna dvaipayana, but

later he came to be called Vyasa (the arranger) Vedavyasa, as he is supposed to have arranged the Vedas in the present form. Vyasa is said to be author of the Maha Bharata and the Puranas also.

নাট্যশাস্ত্র : ভরত মুনির রচিত নাটক বা দৃশ্যকাব্য সম্পর্কিত শাস্ত্র। প্রকৃতপক্ষে সংস্কৃত ভাষায় এই বিষয়ে রচিত গ্রন্থসমূহের মধ্যে এই গ্রন্থটিই সর্বপ্রথম। গ্রন্থখানিতে দৃশ্যকাব্যের বিভিন্ন তত্ত্ব ও উপাদান সমূহের বিজ্ঞানসম্মত আলোচনা করা হয়েছে।

Natyashastra : It is a work an dramaturgy , i.e. science of dramas written by the great sage Bharate. In fact, this is the first treatise in Sanskrit available on the subject. The book deals with various principles and elements of Sanskrit dramas in a scientific way.

দর্শনশাস্ত্র : জীবন ও জগৎ সম্পর্কে মৌলিক প্রশ্নগুলির উপস্থাপনা এবং সেইগুলির যথাযথ সমাধানের প্রয়াস যে বিষয়ের মাধ্যমে করা হয় তাহাক ‘দর্শন’ বলা হয়। দর্শন সম্পর্কীতি গ্রন্থকে দর্শনশাস্ত্র বলা হয়। ভারতীয় দর্শনের প্রধান ধারা বা সম্প্রদায় নয়াটি। তার মধ্যে ছয়টি আস্তিক তিনাটি নাস্তিক। বেদের কর্তৃত্ব স্বীকার করা সম্প্রদায় গুলিকে আস্তিক এবং বেদের কর্তৃত্ব যাঁরা স্বীকার করেন না তাদের নাস্তিক সম্প্রদায় বলা হয়। ন্যায়, বশোষিক, যোগা, সমক্য, পূর্ব মিমাংসা (বা মিমাংসা) ও উত্তর মিমাংসা বা বেদান্ত আস্তিক সম্প্রদায়যুক্ত। নাস্তিক সম্প্রদায় ভুক্ত চার্বাক, বৌদ্ধ এবং জৈন।

Philosophy : Philosophy may be defined as the subject that deals with the basic enquiries about our life and the world around , and tries to give their solutions as well. The books dealins with Philosophy are Knwon as Darshana shastras. There are nine principal streams or schools of Indian philosophy. Six of them are called Astika (Orthodox) and three are known as Nastika (heterodox). The former group recognizes the authority of the Vedas and the latter does not. The Astika schools include Samkhya, Yoga, Nyaya, Vaishesika, Purvamimamsa (or Mimamsa) and Uttaramimamsa (or Vedomta). The Nastika schools are namely, charvaka, Baudha and Jaina.





অহিংসা পরম ধর্ম



এক খড়গী গণ্ডার অসমের সম্পদ,
এই গণ্ডার হত্যাকারীরা অসমের শত্রু।

মাধ্যমিক শিক্ষা বিভাগ, অসম সরকার